

Lunds universitet
Språk- och litteraturcentrum

Ablativus absolutus hos Ammianus Marcellinus

Tommy Resmark
D-opsats i latin
Vårterminen 2009
Handledare: Arne Jönsson

Innehållsförteckning

Förkortningar.....	3
1. Bakgrund.....	4
1.1 Frågeställning och material.....	4
1.2 Författaren och hans verk.....	6
1.2.1 Ammianus och <i>Res gestae</i>	6
1.2.2 Ammianus' stil.....	7
1.3 Ablativus absolutus.....	10
1.3.1 Ablativus absolutus' uppkomst.....	10
1.3.2 Predikatsablativen.....	12
1.3.3 Subjektsablativen.....	14
1.3.4 Ablativus absolutus som satsförkortning och dess satsdelar.....	16
1.3.5 Ablativus absolutus' syntaktiska funktion och semantiska betydelse.....	20
1.3.6 Ablativus absolutus' ordföljd.....	25
2. Analys.....	28
2.1 Predikatsablativen.....	28
2.2 Subjektsablativen.....	32
2.3 Ablativus absolutus som satsförkortning och dess satsdelar.....	35
2.4 Ablativus absolutus' syntaktiska funktion och semantiska betydelse.....	43
2.5 Ablativus absolutus' ordföljd.....	47
2.5.1 Ordföljden inom ablativus absolutus.....	47
2.5.2 Ablativus absolutus' placering i meningen och det överordnade uttrycket.....	50
Sammanfattning.....	52
Litteraturförteckning.....	54

Förkortningar

abl. abs.: ablativus absolutus

abs. konstr.: absolut konstruktion

AcI: akkusativ med infinitiv

adj.: adjektiv

app.: apposition

dep.: deponens

ex.: exempel

fut. part.: futurum particip

gen. attr.: genitivattribut

konj.: konjunktion

perf.: perfekt

PPA: presens particip aktiv

PPP: perfekt particip passiv

prep.: preposition

pres.: presens

rel.: relativ

räkn.: räkneord

sam.: samordnad

subj. sam.: subjektssammanfall

subst.: substantiv

under.: underordnad

1. Bakgrund

1.1 Frågeställning och material

Liksom många andra konstruktioner utformas och används ablativus absolutus på olika sätt av olika författare, och i vilken utsträckning detta bruk varierar har delvis utretts av forskarna. Till exempel har Steele (1902, 1904) visat att Livius' ablativus absolutus är avsevärt annorlunda än de som Cicero, Seneca, Plinius d.y. och Fronto använder i sina brev. Skillnaderna kan kanske delvis förklaras av att historieskrivning och brevskrivning är två olika genrer, men Steele hävdar dessutom att hos de senare "the ablative absolute was not, as in Livy, made the object of special rhetorical development" (Steele 1904: 326). Författaren till *Ab urbe condita* uttryckte komplexare och mer varierade förhållanden i sina ablativus absolutus, vilket även medförde en utveckling av ablativus absolutus' form. Den store virtuosen och nydanaren vad gäller ablativus absolutus är emellertid Tacitus. Enligt Enghofer (1961) brukar Tacitus ablativus absolutus oftare och ännu mer mångfasetterat i fråga om språklig utformning och retorik än någon av sina föregångare. Att hitta någon som skulle kunna överträffa Tacitus i språkligt och retoriskt raffinemanng är inte lätt. Man behöver dock inte leta länge för att finna författare som låtit sig inspireras av Tacitus' berättarkonst och språk. En av dessa är historieskrivaren Ammianus Marcellinus, vars verk *Res gestae* tar sin början med Nerva år 96, där Tacitus lade ner fjädern i *Historiae*. Ammianus använder participkonstruktioner "hemningslös" (von Albrecht 1994: 1131), och ablativus absolutus förekommer rikligt. Frågan är nu om Ammianus' ablativus absolutus är lika varierade och talrika som Livius' och Tacitus'. Med tanke på att det ammianska idiomet ofta nog är tämligen vildvuxet lär det vara ett artrikt område för en givande fältstudie. Några exempel på ablativus absolutus hos Ammianus är:

- (1) *ad successores officiorum **more poscente** solent transire lictores* (15.2.3)
- (2) *Malarichus...**adhibitis Frankis, quorum ea tempestate in palatio multitudo florebat, erectius iam loquebatur*** (15.5.11)
- (3) *alter multum a uero illo dissonans superscribitur textus: **uelut Siluano rogante uerbis obliquis hortanteque amicos agentes intra palatium uel priuatos, inter quos et Tuscus erat Albinus aliique plures, ut se altiora coeptantem et prope diem loci principali aditurum*** (15.5.4)

(1)-(3) skiljer sig avsevärt i fråga om t.ex. komplexitet, syntaktisk funktion och placering. (1) illustrerar en slags grundtyp av ablativus absolutus: ett ensamt substantiv, *more*, som subjektsablativ och ett enda verb, *poscente*, som predikatsablativ. Konstruktionen motsvarar här en adverbialsbisats med tids- eller orsaksbetydelse. Anledningen till varför Ammianus valt denna ablativus absolutus är väl behovet av ett kort uttryck för en biomständighet. Även i (2) har ablativus absolutus som adverbial tidsbetydelse men den är nu mer komplex. Till subjektsablativen *Frankis* hör relativsatsen

quorum...florebat. Sådana ablativus absolutus kan tyckas vara lite oproportionerliga, men de förekommer inte sällan redan hos Sallustius och Caesar (Steele 1902: 307-308). Ablativus absolutus i (3) är ännu mer komplex och innehåller förutom en subjektsablativ, *Silvano*, och två predikatsablativer, *rogante* och *hortante*, även adverbial, *uerbis obliquis*, ackusativobjekt, *amicos agentes...*, och objektsbisats, *ut se altiora...* etc. I detta fall motsvarar ablativus absolutus en hel mening i indirekt tal.

Ammianus' ablativus absolutus sträcker sig alltså från enkla uttryck vanliga under hela latiniteten till periodliknande konstruktioner som först Livius och Tacitus använder systematiskt. Eftersom en viktig del av undersökningen består i att jämföra med bruket hos dessa och andra författare, begränsar jag mig till följande grundläggande frågor, som konkret låter sig jämföras:

1. Vilka ordklasser och former utgör predikatsablativen respektive subjektsablativen?
2. Vilka satsdelar, fraser och satser består ablativus absolutus av?
3. Vilka syntaktiska funktioner och semantiska betydelser har ablativus absolutus?
4. Vilken ordföljd har ablativus absolutus' satsdelar, och var placeras ablativus absolutus i meningen och det överordnade uttrycket?

Undersökningen tecknar alltså en bild av ablativus absolutus' skepnad hos en av senlatinets viktigaste profana författare.

Primärmaterialet omfattar bok 15 i Teubnerutgåvan *Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt* av W. Seyfarth från 1978. På ca 30 sidor har jag räknat 148 ablativus absolutus. Kommentaren är P. de Jonges *Philological and historical commentary on Ammianus Marcellinus XV* från 1948. Följande handböcker ligger till grund för framställningen av ablativus absolutus: *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik* (2005) av H. Menge, T. Burkard och M. Schar, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache* (1955) av R. Kühner och C. Stegmann, *Lateinische Syntax und Stilistik* (1965) av J.B. Hofmann och A. Szantyr samt N. Sjöstrands *Ny latinsk grammatik* (1960). Ammianus' bruk av ablativus absolutus kommer att jämföras med resultaten i Steele (1902), Enghofer (1961) och Müller-Lancé (1994). Steele redovisar 6457 ablativus absolutus ur Livius' bevarade 45 böcker av *Ab urbe condita*. Enghofer har undersökt Tacitus' *Dialogus de oratoribus*, *Germania*, *Agricola*, *Historiae* bok 4 och *Annales* böckerna 1 och 13. Han räknar med 664 ablativus absolutus. Müller-Lancé går igenom absoluta konstruktioner i latinet och franskan. Undersökningen omfattar för latinet del kortare utdrag ur en rad texter skrivna från ca 200 f. Kr. fram till medeltiden. Representerade är bl.a. Plautus, Cicero, Caesar, Sallustius, Vergilius, Tacitus och Gregorius av Tours. Antalet absoluta konstruktioner i Müller-Lancés urval uppgår till 320 stycken. För det arkaiska latinet och det klassiska latinet är alla absoluta konstruktioner ablativus absolutus, 13 respektive 124 stycken. För senlatinets återfinns 157 ablativus absolutus av 168 absoluta konstruktioner, för medeltidslatinet 14 av 15. Av alla 320 absoluta konstruktioner är alltså 308 ablativus absolutus. Eftersom Müller-Lancés

material för arkaiskt latin och medeltidslatin är i knappaste laget, redovisar jag endast resultaten för klassiskt latin och senlatin med undantag av de fall då arkaiskt och klassiskt latin respektive sen- och medeltidslatin behandlas tillsammans av författaren. Undersökningarna varierar självfallet i fråga om terminologi och metod. Jag jämför där jag kan.

Hur enskilda författare konkret använder ablativus absolutus är inte så väl kartlagt som man skulle kunna tro med tanke på dess popularitet bland studenter och lärare. Müller-Lancé (1994: 15-21) ger en överblick. Jag har inte hittat något arbete om ablativus absolutus hos Ammianus.

I 1.2 redogörs kort för *Res gestae* och dess språk. Olika aspekter av ablativus absolutus följer i 1.3. Därefter analyseras primärmaterialet i 2.

1.2 Författaren och hans verk

1.2.1 Ammianus och *Res gestae*

På 300-talet utgjorde Rom inte längre rikets politiska centrum. Inte heller var *urbs aeterna* latinets litterära medelpunkt. Två av tidens mest framträdande världsliga författare, diktaren Claudianus och historikern Ammianus, hade grekiska som modersmål. Religiösa och filosofiska skrifter var visserligen på frammarsch, men historieskrivningen hade mer eller mindre legat i träda sedan Tacitus' dagar. Den "appeared to be degenerating into a series of jejune, derivative and superficial compendia, designed to remind a new ruling group of a tradition they had never learned" (Kenney 1982: 743). Historikerna hade alltså fallit redan före riket.

Ammianus föddes i Antiochia vid Orontes strax före år 333. Hans familj tillhörde samhällets övre skikt. I unga år inträdde Ammianus i det kejsarliga livgardet och var *Protector domesticus* 353. Som soldat deltog han i en rad av de händelser han skildrat. Efter 380 slår Ammianus sig ned i Rom, där han framför delar av sitt verk i senatorernas kretsar inte utan bifall. När han dog vet vi inte.

Den exakta titeln på Ammianus' historieverk är okänd. En handskrift bär namnet *Ammiani Marcellini res gestae*. Kanske kunde det ha hetat *a fine Taciti* (Seyfarth 1983: 24). Verket skrevs under olika perioder fram till cirka 400 och bestod av 31 böcker. De tretton första, som gått förlorade, behandlar åren 96-352. Med tanke på deras koncentration var de väl närmast en historisk översikt. Böckerna 14-31 är däremot mer ingående och omfattar åren 353-378, alltså tiden kort före kejsar Julianus till goternas förkrossande seger vid Adrianopel. Som genre betraktade är *Res gestae* en blandning av historia, biografi, memoarer och encyklopedi (von Albrecht 1994: 1129). Framställningar av romarrikets uppgång och fall var ju alltid nära förknippade med de ledande personligheternas liv och karaktärsdrag. Vi får även veta något om Ammianus' egna förhållanden genom olika personliga skildringar, som ofta har formen av vi-berättelser. Han behandlar vidare mer eller mindre lärt naturvetenskapliga, etnografiska och geografiska frågor. Som historiskt verk har *Res gestae* således många litterära skikt, men i språkligt avseende är det kanske än mer brokigt.

Att kort och klart redogöra för senlatinets beskaffenhet är inte lätt. Språk såväl som samhälle genomgick stora förändringar. Löfstedt (1959: 14-15) framhåller tre faktorer som särskilt

betydelsefulla för senlatinets utveckling: kristendomen, grekiskan och vulgärlatinet. Den kristna rörelsens inflytande på människors föreställningsvärld och därigenom språk kan väl knappast överskattas. Grekiskan influerade latinets dels genom bibelöversättningar, men även betydande grekiskfödda författare som t.ex. Ammianus gav romarnas språk en viss grekisk prägel genom att använda grekiska ord och konstruktioner, vilket i och för sig redan Cicero gjorde. Genom vulgärlatinet kom dialektala, muntliga och därför många gånger arkaiska inslag in i det litterära skriftspråket. Viktigare än att inordna Ammianus under ett begrepp som *senlatin* är emellertid att betrakta hans språk som ett uttryck för hans eget geni, för ”der Stil im einzelnen steht fast isoliert da” (Norden 1995: 648) och den är ”highly personal and idiosyncratic” (Kenney 1982: 749).

1.2.2 Ammianus’ stil

Stilen beskrivs kort kanske bäst som barock (Seyfarth 1983: 34). Perioderna är långa och ofta svåröverskådliga. De komplexa meningarna leder enligt Norden (1995: 647) till en ”ganz unerträglichen Schwulst”. Ammianus var dock varken den förste eller den siste som skrev ett komplext latin, så han är knappast ensam om att vara omständlig i det avseendet ibland. Att Ammianus blandar olika stilskalor, t.ex. vulgär- och juristlatin, är inget konstigt med tanke på att han ju bl.a. beskriver juridiska överläggningar och folkliga tilldragelser. Vidare framhåller olika forskare, t.ex. Hagendahl (1921), Liesenberg (1889) och Fletcher (1937), att Ammianus’ språk utmärks av poetiska ord, inflytande från grekiskan och uttryck hämtade från tidigare författare. Dessa undersökningar är emellertid av äldre datum och återspeglar en något förenklad bild av Ammianus’ sammansatta språk.

Hagendahl (1921: 16-72) ägnar stort utrymme åt s.k. poetiska formuleringar, t.ex.:

(4) *fluenta: per maria fluentaque Thybridis* (17.4.14)

(5) *feminius: lenitate feminea* (14.1.8)

(6) *inmurmurare: cum saepe aprico spiritu inmurmurantes audierit ventos* (22.16.14)

(7) *adusque: audax ad usque insaniam* (28.1.53)

Det är förvisso sant att dessa ord förekom framför allt hos den klassiska tidens poeter, men på 300-talet var de inte ovanliga även hos prosaförfattare som t.ex. Apuleius, Ambrosius och Augustus. Därför är det nog tveksamt om bildade läsare uppfattade dessa ord som speciellt poetiska på sent 300-tal.

Liesenberg (1889: 18-21) redovisar ungefär 170 ord som hämtats från andra språk, övervägande grekiska:

(8) *Maras nomine quidam, ut appellant Christiani, diaconus* (14.9.7)

(9) *inter haec tria genera terrae motuum mycematiae sonitu audiuntur minaci* (17.7.14)

(10) *in carruchis solito altioribus* (14.6.9)

(11) *Persis Saporem saansaan appellantibus et pirosen, quod rex regibus imperans et bellorum victor interpretatur* (19.2.11)

Vissa av de grekiska orden var väl etablerade i latinet på Ammianus' tid, medan andra, som t.ex. *diaconus*, tillhörde det av grekiskan så influerade kyrkolatinet. Några få grekiska ord beläggs endast eller för första gången hos Ammianus, som t.ex. *mycematiae* 'dånande jordbävning' (Liesenberg 1889: 20). *Carruchis* lär stamma från keltiskan, *saansaan* och *pirosen* från persiskan. Trots det beaktliga antalet främmande ord menar Liesenberg att Ammianus vad gäller ordförrådet "die Sprache kaum weniger rein von fremden Bestandteilen hält als ein Nationaler" (1889: 19). Grekiska och andra låneord hade ju en lång tradition på 300-talet.

Vad gäller syntax lär det grekiska inflytandet vara påtagligt:

(12) *Mallobaude...spondente, quod remeabit...orabat properare permitti haec, quae ipse pollicitus est, impleturum. testabatur enim id se procul dubio scire, si qui mitteretur externus, suopte ingenio Siluanus...timidior...turbabit* (15.5.6-7)

(13) *quo per fraudem Magnetiatis militibus capto* (31.11.3 i Hassenstein 1877: 12)

(14) *ubi conduntur nunc usque commeatus distribui militibus omne latus Isuriae defendentibus adsueti* (14.2.3 i Norden 1995: 649)

Indikativ i indirekt tal i bisats förekommer i (12) troligtvis utan att det är författaren själv som flikar in informationen. En agent i dativ förekommer i (13), men *dativus auctoris* vid perfekt particip förekommer inte sällan redan hos Livius och Tacitus (Kühner/Stegmann 1955: 324). *Res gestae* är överfulla av particip som i (14), "die im Lateinischen ebenso unbeliebt wie im Griechischen beliebt sind" (Norden 1995: 648-649). Till skillnad från Tacitus men i likhet med Suetonius väver Ammianus in grekiska citat (von Albrecht 1994: 1132).

Likt alla andra skribenter har Ammianus självklart påverkats av de författare han läst. Beläggen sägs vara talrika (Fletcher 1937: 377-395), t.ex.:

(15) Terentius: *ex animo ac uere diceres* (*Eunuchus* 175)

Ammianus: *uere atque ex animo dicitur* (24.3.8)

(16) Cicero: *perniciosum exemplum* (*pro Flacco* 25)

Ammianus: *pernicioso exemplo* (14.1.9)

(17) Caesar: *magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum adferebat* (*Bello Gallico* 7.10.1)

Ammianus: *re tamen magnam ei difficultatem ad capessendum consilium adferente* (21.13.7)

- (18) Livius: *ea desperatio..rabiem..accendit* (2.47.6)
Ammianus: *rabiem..quam desperatio incendebat* (14.2.14)
- (19) Tacitus: *hos in testudinem conglobatos* (*Annales* 13.39)
Ammianus: *legionibus in testudines uarias conglobatis* (20.11.8)

Man bör dock inte överbetona Ammianus' beroende av sina föregångare. Vissa av de språkliga parallellerna "sagen kaum etwas aus über eine stilistische Abhängigkeit Ammians von seinem Vorgänger (Tacitus), zumal sich selbst die formalen Berührungspunkte mitunter als dürftig erwiesen haben" (Neumann 1987: 31). Som författare på 300-talet kunde Ammianus naturligtvis använda ord och konstruktioner vanliga även under tidigare perioder.

Seyfarth (1983: 34) beskriver ordföljden hos Ammianus som "außerordentlich merkwürdig". Han menar att den har som syfte att överraska läsaren. Exakt hur ordföljden är märkvärdig och överraskande ger Seyfarth tyvärr inget exempel på. Ordningen i slutet av satser bestäms emellertid ofta av satsrytmen. De tidigare mönstren av korta och långa stavelser trängs undan av satsslut som bygger på betonade och obetonade stavelser. Ammianus begagnar gärna *cursus planus* (20) och *cursus tardus* (21):

- (20) *quorum tutela securitas poterat in solido locari cunctorum* (14.2.17)
(21) *obeliscus Romae in circo erectus est maximo* (17.4.1)

Metaforerna och liknelserna är många, t.ex.:

- (22) *ferociens Gallus ut leo cadaveris pastus* (14.9.7)

Ammianus' stil beskrivs alltså som en brokig blandning av arkaiskt, klassiskt och senare latin längs olika parametrar. De värderande omdömena om stilen skiftar. Norden (1995:648) menar att Ammianus' språkliga egenheter beror på "der Unfähigkeit des Schriftstellers, sich in korrektem Latein auszudrücken". Von Albrecht (1994: 1132) menar å andra sidan att Ammianus "vielmehr entfaltet..., gleich anderen großen Schriftstellern, in der lateinischen Sprache schlummernde Möglichkeiten... Man muß einfach anerkennen, dass es sich um einen besonders originellen Prosaiker handelt".

1.3 Ablativus absolutus

Müller-Lancé (1994: 22-30) har visat att forskarna inte har kunnat enas om en enda, entydig definition av ablativus absolutus. Åsikterna om vilka kriterier som ska tillämpas är olika, och uppfattningarna om hur textexemplen, som skulle belägga en sådan definition, ska tolkas går isär även de. I det följande kommer jag därför endast att beskriva några viktiga egenskaper hos ablativus absolutus och att redogöra för viss tidigare forskning samt hur jag tänker analysera konstruktionen hos Ammianus.

1.3.1 Ablativus absolutus' uppkomst

Termen *ablativus absolutus* är av relativt sent datum. Enligt Serbat (1979: 341) var den franske grammatikern Petrus Helie (ca 1100-1166) en av de första att använda begreppet. Det tidigaste belägget jag har funnit står att läsa i *De grammatica* av Hugo de Sancto Victore (ca 1096-1141):

(23) *De casibus qui sunt VI licet quidam septimum addiderint: ablativum absolutum*
(*De grammatica*: cap.: 3, pag.: 92, linea: 466 enligt *Library of Latin Texts on Line*)

En exakt rekonstruktion av ablativus absolutus' uppkomst låter sig inte göras, och dess ursprung är därför omstritt. Mest stöd tycks följande teser få (Müller-Lancé 1994: 37-39). Fastän absoluta konstruktioner förekommer i såväl sanskrit som klassisk grekiska, är det ”ziemlich sicher..., dass der Ablativus Absolutus eine einzelsprachliche italische bzw. lateinische Neuerung darstellt” Müller-Lancé (1994: 38). Enligt en uppfattning uppstod ablativus absolutus ur ett participium coniunctum i ablativ (Müller-Lancé 1994: 38). Med tiden fick det en egen subjektsdel, som var en annan än subjektet i den överordnade satsen. Det tidigare participium coniunctum blev således ett fristående uttryck i ablativ. Ett problem med denna teori är att det bland de tidigaste beläggen finns ablativus absolutus med adjektiv och inget particip som predikatsdel. Det sannolikt första belägget står i de tolv tavlornas lag från 451-450 f. Kr (Müller-Lancé 1994: 38-39):

(24) *invito Domino*

Ett annat förslag är att ablativus absolutus uppkom ur en vanlig nominalfras i ablativ (Müller-Lancé 1994: 39, Hofmann/Szantyr 1965: 137). Denna bestod av ett substantiv som huvudord och ett adjektiv som attribut:

(25) *Navicula nigra flumen transit.* ’med en svart båt...’

När ett particip används som attribut blir relationen mellan substantivet och attributet mer komplex, eftersom participet vacklar mellan att vara adjektiv och verb:

(26) *Navicula inventa flumen transiit* (Sjöstrand 1960: §222:11)

Om uttrycket i (26) tolkas 'med en funnen båt', betonas participet som adjektiv. Det är då del av en nominalfras i ablativ, det har adjektivets attributiva funktion och anger en egenskap hos referenten till huvudordet. Med tiden gjorde sig emellertid participets verbala natur gällande i tolkningen och (26) fattades snarare 'sedan båten funnits'. Participet motsvarade nu ett verb som predikat, substantivet ett subjekt, och nominalfrasen var snarare en satsmotsvarighet.

Grammatikerna är emellertid oeniga hur ablativus absolutus ska klassifieras. Wölfflin (1904:271) menar att predikatsablativen är ett attribut till subjektsablativen. Argumentet är att predikatsablativen förutom verbformer även kan utgöras av substantiv eller adjektiv:

(27) *Cicerone consule/vivo*

Consule och *vivo* motsvarar dock inte vanliga attribut eftersom de i en ablativus absolutus knappast kan tolkas 'med konsuln Cicero' eller 'med den levande Cicero'. De motsvarar snarare predikatsfyllnader 'när Cicero var konsul/levande' eller på sin höjd predikativa attribut 'med Cicero som konsul'. Menge hävdar bestämt att det är "irreführend, dem Partizip in diesen Kontruktionen die untergeordnete Funktion des Attributs zuzuweisen" (2005:709). Att subjekts- och predikatsablativerna står i ett subjekts-predikatsförhållande till varandra är ju uppenbart om man omvandlar ablativus absolutus till en sats:

(28) *diviso regno legati Africa decessere* 'sedan riket delats' (Sallustius, *Bellum Jugurthinum* 20.1)

Dessutom fyller substantivet och participet endast tillsammans funktionen som ablativus absolutus. En av dem kan visserligen vara frånvarande genom elips men inte falla helt:

(29) **regno legati Africa decessere*

(30) **diviso legati Africa decessere*

I en vanlig nominalfras är ju endast huvudordet nödvändigt, inte attributet. Även i detta avseende finns gränsfall. I (26) kan ju *inventa* falla:

(31) *Navicula /inventa/ flumen transiit*

Det visar endast att uttrycket i ablativ har två tolkningar. Om det tolkas 'med en funnen båt', är det en nominalfras och *inventa* ett attribut. Om betydelsen är 'sedan en båt funnits', är konstruktionen en

ablativus absolutus och *inventa* en predikatsablativ. Boven i dramat är som sagt participet. Kanske skulle man kunna betrakta en subjektsablativ med ett particip och en subjektsablativ med ett substantiv eller adjektiv som två olika konstruktioner. Kurz (1993: 112-113, 115) kallar endast de förra uttrycket för ablativus absolutus, det senare för "Ablativ mit nominaler Ergänzung".

Man har heller inte kunnat enas om vilken av ablativens grundbetydelser som är den ursprungliga hos ablativus absolutus: Separativus, sociativus-instrumentalis eller locativus (Sjöstrand 1960: 182, Wölfflin 1904: 271, Müller-Lancé 1994: 39, 102).

Ablativus absolutus' utveckling är alltså inte bara av teoretiskt intresse utan den ger även upphov till en rad problem att förstå ablativus absolutus' form och funktion.

1.3.2 Predikatsablaturen

Indelningsgrunden i analysen för predikatsablaturen är ordklasserna. Participets tre former (32)-(34), substantiv (35) och adjektiv (36) förekommer:

- (32) *Pythagoras **Superbo regnante** in Italiam venit* (Menge 2005: 719 efter Cicero: *Tusculanae disputationes* 1.38)
- (33) *Patriam deserat **factis nuptiis*** (Kühner/Stegmann 1955: 775 efter Plautus: *Trinummus* 702)
- (34) *Carthaginienses...**oppugnaturibus hostibus castra**...augent vallum* (Kühner/Stegmann 1955: 775 efter Livius: 28.15.13)
- (35) *Caelio **adulescente** consulatum mecum petivit Catilina* (Menge 2005: 721 efter Cicero: *Pro M. Cael.*10)
- (36) *Haec omnia **imprudente L. Sulla** facta esse certe scio* (Menge 2005: 721 efter Cicero: *Pro Sulla* 21)

Adjektiv och perfekt particip anses vara de äldsta typerna (Müller-Lancé 1994: 40), futurum particip är yngst. Livius var en av de första att använda denna verbform i ablativus absolutus (Steele 1902: 298). Även ett gerundivum kan vara predikatsablativ (Menge 2005: 722):

- (37) *Multitudo plausum **meo nomine recitando** dedit* (Menge 2005: 722 efter Cicero: *Ad Atticum* 4.1.6)

Problemet är att denna konstruktion lika gärna kan räknas till gerundiverna. I likhet med Enghofer (1961: 12) och Steele (1902: 296) tar jag inte med dem i analysen.

Hos Müller-Lancé (1994: 141-142, 181) fördelar sig predikatsablaturens former sålunda:

Tabell 1: Fördelning av predikatsablativens former enligt Müller-Lancé (1994: 141-142, 181)

	antal	PPP	PPA	adjektiv	substantiv
klassiskt latin:	126	87 (69%)	20 (16%)	6 (5%)	13 (10%)
senlatin:	158	100 (63%)	56 (35%)	1 (<1%)	1 (<1%)

Under latinets guld- och silverålder dominerar perfekt particip (69%) med presens particip (16%) på andra plats. Substantiv (10%) förekommer dubbelt så ofta som adjektiv (5%). I de senlatinska texterna finns fortfarande flest perfekt particip (63%). Andelen presens particip (35%) har ökat, medan adjektiv och substantiv nu har försvunnit nästan helt.

Müller-Lancé (1994) bekräftas i stort av Steeles (1902) och Enghofers (1961) undersökningar:

Tabell 2: Fördelning av predikatsablativens former hos Livius och Tacitus enligt Steele (1902: 298) och Enghofer (1961: 13)

	antal	PPP	PPA	fut. part.	deponens	adj.	subst.
Livius:	6457	4970 (77%)	969 (15%)	7 (<1%)		281 (4%)	230 (3%)
Tacitus:	664	398 (60%)	113 (17%)	1 (<1%)	40 (6%)	86 (13%)	26 (4%)

Perfekt particip (77% resp. 60%) är den mest omtyckta formen hos båda historikerna. Deras användning av presens particip (15% resp. 17%) stämmer överens med de andra klassiska författarna. Hos Tacitus ser man en något större andel adjektiv (13%). Till skillnad från Müller-Lancé och Steele har Enghofer samlat deponentia (6%) i en särskild grupp, vilket kanske förklarar att procenttalet för perfekt particip är lägre hos Tacitus.

Participens tempus är ju inte absoluta utan relativa, dvs. de betecknar skeenden som äger rum samtidigt med (presens particip), före (perfekt particip) eller efter (futurum particip) skeendet i det överordnade uttrycket. Två avvikelser är:

(38) *monente praefecto...inditur lecticae* (Wölfflin 1904: 273 efter Tacitus: *Annales* 12.69)

(39) *theatri licentia...gravius tum erupit occisis...militibus* (Enghofer 1961: 14 efter Tacitus: *Annales* 1.77.1)

I (38) används presens particip för föregående tid, perfekt particip för samtidighet i (39).

Deponens ger möjlighet att uttrycka aktiv i perfekt. Särskilt omtalade är transitiva deponens med utsatt ackusativobjekt (Enghofer 1961: 18-20):

(40) *transgresso iam alpes Caecina* (Enghofer 1962: 19 efter Tacitus: *Historiae* 2.11.2)

Sådana deponens med akkusativobjekt i en ablativus absolutus förekommer knappt i den klassiska prosan. Sallustius bidrar med det första belägget, men Tacitus bryter trenden med ett antal exempel i *Historiae* och *Annales* under påverkan från Horatius och Ovidius (Enghofer 1961: 19).

Intressanta frågor vad beträffar predikatstsablativen rör alltså fördelningen av ordklasserna och deras former, tempusbruket och användningen av particip från deponens hos Ammianus.

1.3.3 Subjektsablativen

Som subjektsablativ uppträder substantiv och pronomen. Varken Müller-Lancé (1994), Steele (1902) eller Enghofer (1961) redogör för frekvensen av dessa ordklasser som subjektsablativer. En skillnad är att pronomen i ablativus absolutus oftare nämner en redan känd omständighet:

(41) *flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, **ceteris fortunam secuturis*** (Enghofer 1961: 15 efter Tacitus: *Historiae* 2.86.4)

Den grundläggande regeln är att ablativus absolutus' grammatiska subjekt inte förekommer i någon form i det överordnade uttrycket:

(42) *Caesar oppidum **paucis defendentibus** expugnare non potuit* (Menge 2005: 719 efter Caesar: *Bellum Gallicum* 2.12.2)

I några fall används emellertid ablativus absolutus trots att det grammatiska subjektet är utsatt även i den överordnade konstruktionen (Menge 2005: 723), t.ex.:

(43) ***Me libente mihi eripies hunc errorem*** (Menge 2005: 723 efter Cicero: *Atticus* 10.4.6)

(44) *Caesar Italiam Galliamque **se absente** temptari nolebat* (Menge 2005: 723 efter Caesar: *Bellum civile* 1.29.3)

Enligt Menge betonas innehållet i ablativus absolutus i (43) särskilt, och i (44) kan ett participium coniunctum inte användas.

När ett passivt perfekt particip utgör predikatsablativen, är det logiska subjektet, dvs. det som betecknar agenten, ett annat än det grammatiska:

(45) *expugnat^{is} praesidiis ipsam coloniam (ii) invasere ut sedem servitutis* (Enghofer 1962: 59 efter Tacitus: *Agricola* 16.2)

(46) *parvum ego te, Iughurta, amisso patre...in meum regnum accepi* (Kühner/Stegmann 1955:773 efter Sallustius: *Bellum Iugurthinum* 10.1)

I (45) och (46) är det logiska subjektet identiskt med den överordnade satsens grammatiska subjekt respektive objekt. Enghofer (1961: 61-63) ger exempel på ytterligare möjligheter hos Tacitus. När ablativus absolutus' logiska subjekt är identiskt med det överordnade uttryckets, som i (45), talar Müller-Lance (1994: 151) om "Agentenkoaleszenz". Forskarna redovisar saken något olika. Müller-Lancé (1994: 152) räknar i det klassiska latinet 47 ablativus absolutus med samma grammatiska subjekt som den överordnade konstruktionen på 86 ablativus absolutus med perfekt particip, alltså 54,7%. I senlatinet finns 53 absoluta konstruktioner med samma grammatiska subjekt som den överordnade konstruktionen på 105 absoluta konstruktioner (50,5%). Frekvensen av denna subjektsammansmältning varierar mellan författarna. I Müller-Lancés material har t.ex. Vergilius en andel på 70% och Caesar en på 83,3% (1994: 152). Hos Enghofer (1961: 13, 59) finns 146 ablativus absolutus vars logiska subjekt ligger i det finita verbet på 398 ablativus absolutus, alltså 36,7%. Jämförelsen haltar lite eftersom den överordnade konstruktionens logiska subjekt inte nödvändigtvis är identisk med subjektet i den finita satsen, även om så oftast är fallet. Ändå ser vi att Tacitus varierar subjektsrelationen mellan ablativus absolutus och den överordnade konstruktionen mer än Vergilius och Caesar.

Pronomen som subjektsablativ utelämnas tämligen ofta:

(47) *(eis) missis per Gallias qui auxilia concirent* (Enghofer 1961: 64 efter Tacitus : *Historiae* 4.24.1)

(48) *(eis) haec atque talia agitantibus gravescere validudo Augusti* (KühnerStegmann 1955: 773 efter Tacitus: *Annales* 1.5.1)

(49) *Attalus quoque Pteleon nihil minus quem tale quicquam in alterius oppugnatione urbis timentibus oppressit* (Livius: 31.46.13)

I (47) återfinns subjektet i en relativsats. Till skillnad från Cicero och Caesar utelämnar Livius och fram för allt Tacitus subjektet i fall som detta (Enghofer 1961: 64). Pronomen som subjekt faller även då deras korrelat är kända från sammanhanget, som i (48). Även detta bruk blir vanligare med Livius (Steele 1902: 305) och Tacitus (Enghofer 1961: 66). När subjektspronomet har en allmän betydelse av 'man' (Kühner/Stegmann 1955: 773) utelämnas det också, som i (49). Enligt Enghofer (1961: 66) förekommer detta bruk inte hos de tidigare klassiska författarna och det används sparsamt även av silverförfattare, av dessa oftast av Tacitus.

I ett fall finns ej någon subjektsablativ alls:

(50) *nec diu certato Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit* (Enghofer 1961: 68 efter Tacitus: *Historiae* 4.16.2)

Ett subjektslöst perfekt particip i neutrum *certatum est* har gjorts till en subjektlös predikatsablativ (Kühner/Stegmann 1955: 777). I (50) har participet endast ett sig underordnat adverbial, men det förekommer även kompletterat med t.ex. bisats eller ackusativ med infinitiv. Neutrala perfekt particip i ablativus absolutus når sin kulmen med Tacitus, och Enghofer menar att ”diese Abl.abs. für den Stil der Annalen geradezu charakteristisch werden” (1961: 70). Analogt med dessa fall används också ett ensamt adjektiv i neutrum singular eller plural, vilka inte sällan även kan tolkas som nominalfraser i ablativ:

(51) *Priverni sereno per diem totum rubrum solem fuisse* (Kühner/Stegmann 1955: 780 efter Livius: 31.12.5)

(52) *sperat infestis, metuit secundis alteram sortem* (Kühner/Stegmann: 780 efter Horatius: Carminum 2.10.13)

Föregångare för singularens del är Vergilius och Livius (Enghofer 1961: 71). Det tidigaste belägget för plural lär Horatius ha bidragit med (Kühner/Stegman 1955: 780).

Enghofer (1961: 72) redovisar en variant av ablativus absolutus som inte nämns av handböckerna:

(53) *tertiis castris, Rigodulum venit* (Enghofer 1961:72 efter Tacitus: *Historiae* 4.71.4)

Predikatsablative är i detta fall eliptisk. Verbformen bör vara t.ex. *factis*, och betydelsen hos ablativus absolutus är då ’efter tre läger gjorts’. Uttrycket *tertiis castris* skulle kanske kunna tolkas som ’vid tredje lägret’ och vore då en nominalfras i ablativ. Konstruktionen *tertiis castris* används även av Livius (38.13.11 och 38.24.1).

Hur ser nu subjektsablative ut hos Ammianus? Använder han oftast substantiv eller pronomen? Under vilka omständigheter är subjektsablative eliptisk? Var uppträder det logiska subjektet till perfekt particip som predikatsablativ? I vilken utsträckning förekommer ablativus absolutus i neutrum?

1.3.4 Ablativus absolutus som satsförkortning och dess satsdelar

Ett utförligt diskuterat spörsmål är huruvida ablativus absolutus är en sats eller en nominalfras (Müller-Lancé 1994: 72). Eftersom ablativus absolutus varken har något finit verb som predikat eller kan ha en nominalfras i nominativ som subjekt, är den ju ingen sats strängt taget. Inte heller är ablativus absolutus en nominalfras då ju predikatsablative inte kan strykas utan vidare, som vi sett i (31). Ablativus absolutus är alltså ett mellanting mellan en sats och en nominalfras. Kühner/Stegmann betecknar ablativus absolutus som en ”Vertreter für Nebensätze” (1955: 766). Menge kallar den för en

”unechter Gliedsatz” (2005: 662), och Sjöstrand använder termen *satsförkortning* för motsvarigheten i svenskan (1960: 325).

Då predikatsablativen motsvarar predikatet i en finit sats och kan ha sig underordnade led, kan ablativus absolutus inre struktur beskrivas likt den hos en sats. Frågan är alltså vilka satsdelar ablativus absolutus består av förutom subjekts- och predikatsablativerna. Ju fler satsdelar den har, desto mer liknar den en sats (Müller-Lancé 1994: 153). Fastän bruket skiftar hos olika författare beskrivs den allmänna trenden sålunda (Müller-Lancé 1994: 192). I det arkaiska latinet utvidgades ablativus absolutus sällan med andra satsdelar än subjekts- och predikatsablativerna. I den klassiska perioden blev de komplexare, och höjdpunkten nåddes med Tacitus. Därefter inträdde en viss tillbakagång under senlatinet. Värt att veta är nu naturligtvis hur komplexa Ammianus’ ablativus absolutus är. Med tanke på att han i vissa avseenden är lärjunge till Tacitus och att Ammianus’ syntax är ganska sammansatt, milt sagt, så borde även hans ablativus absolutus vara väl utbyggda. Deras komplexitet är ju inte bara ett mått på satsstatus utan även på innehållsrikedom och retorisk användbarhet.

Steele (1902), Enghofer (1961) och Müller-Lancé (1994) beskriver ablativus absolutus’ syntaktiska sammansättning på delvis olika sätt. De båda första redogör för om subjekts- och predikatsablativerna delas av några satsdelar. Subjektsablativen och predikatsablativen bildar då alltså en ram kring de övriga satsdelarna. Problemet är att satsdelar tillhörande en ablativus absolutus ju även kan stå utanför subjekts- och predikatsablativernas ram. Också dessa fall redovisas av Enghofer och Müller-Lancé men inte av Steele. Müller-Lancé räknar dessutom med andra satsdelar och får därför delvis ett annat resultat.

Enligt Steele (1902: 306-312) delas ca 10% av ablativus absolutus av något led i Sallustius’ *De coniuratione Catilinae*. I *Bellum Jugurthinum* är siffran 20%. Liksom hos Lucretius och Nepos består ablativus absolutus således oftast av en subjektsablativ och en predikatsablativ. I *De Bello Gallico* delar Caesar 25% av ablativus absolutus. Müller-Lancé (1994: 154) räknar i sitt urval ur samma verk med att drygt 50% av ablativus absolutus utvidgas av en eller flera satsdelar. Skillnaden beror kanske på en annan uppsättning satsdelar. Hos Livius är en tredjedel klyvda, särskilt av adverb, uttryck i genitiv och satser (Steele 1902: 309-310).

I Enghofers material är hela 50% delade (1961: 79). Tacitus bruk av satsdelar förutom subjekts- och predikatsablativerna är mycket varierat. Exempel på olika kategorier är:

Konjunktioner:

(54) konditional: *neque adpulerit quisquam nisi gnaro custode* (Enghofer 1961: 54 efter Tacitus: *Annales* 4.67.2)

(55) koncessiv: *legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat* (Enghofer 1961: 55 efter Tacitus: *Historiae* 4.8.13)

(56) kopulativ: *eumque libertum...ne appellato quidem eo ad Domitium remeasse* (Enghofer 1961: 57 efter Tacitus: *Agricola* 40.2)

Adverb:

- (57) temporal: *et uno remigante, suspectis duobus eoque interfectis **nondum vulgato rumore** ut miraculum praevehebantur* (Enghofer 1961: 48 efter Tacitus: *Agricola* 28.1)
- (58) kausal: *et haud dubie servaverat, non clementia, **quippe tot interfectis**, sed effugium in futurum* (Enghofer 1961: 51 efter Tacitus: *Historiae* 1.72.2)
- (59) koncessiv: *unde paulatim levior viliorque haberi, **manente tamen in speciem amicitia*** (Enghofer 1961: 54 efter Tacitus: *Historiae* 4.80.3)
- (60) komparativ: *litteras ad exercitus **tamquam adepto pricipatu** misit* (Enghofer 1961: 53 efter Tacitus: *Annales* 1.7.5)
- (61) lokal: ***ibi acceptis obsidibus** praefecto classis circumvehi Britanniam praecepit* (Enghofer 1961: 56 efter Tacitus: *Agricola* 38.3)

Livius och Tacitus lär använda konjunktioner och adverb flitigare än tidigare författare (Enghofer 1961: 57).

Nominalfraser i olika kasus underordnade predikatsablativen:

- (62) genitiv: *Cerialis postero die coloniam Trevirorum ingressus est, **avido milite eruendae civitatis*** (Enghofer 1961: 92 efter Tacitus: *Historiae* 4.72.1)
- (63) dativ: *ne mare quidem securum **imminente nobis classe Romana*** (Enghofer 1961: 92 efter Tacitus: *Agricola* 30.1)
- (64) ackusativ: *quam unius proelii fortuna veteri patientiae restituit, **tenentibus arma plerisque*** (Enghofer 1961: 92 efter Tacitus: *Agricolae* 16.2)
- (65) ablativ: ***anxio deinde edicto Carthaginensibus increpitis**, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motus novi causa vel forte oreretur* (Enghofer 1961: 93 efter Tacitus: *Historiae* 4.49.4)

Det vanligaste kasuset i Enghofers material är ackusativ följt av ablativ (1961: 93). Tyvärr delas inte uttrycken in efter syntaktisk funktion, så vi kan inte se hur många som är objekt och adverbial etc.

Bisats, infinitivsats och ackusativ med infinitiv:

- (66) bisats: *legimus...in libros quoque eorum saevitum, **delegato triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum virorum in comito ac foro urerentur*** (Enghofer 1961: 94 efter Tacitus: *Agricola* 2.1)
- (67) infinitivsats: *Caesar...vertit ad Rhenum, **non auso hoste terga abeuntium lacessere*** (Enghofer 1961: 97 efter Tacitus: *Annales* 1.56.4)
- (68) ackusativ med infinitiv: *monumenta ipsa deficientis per dispositos cursores enuntiata constabat, **nullo credente sic accelerari quae tristis adiret*** (Enghofer 1961: 97 efter

Tacitus: *Agricola* 43.3)

Av dessa mönster förekommer bisatser, särskilt relativsatser, oftast (Enghofer 1961: 98). Även här hade det varit intressant att få veta vilka syntaktiska funktioner uttrycken har.

Komplementen i (54)-(68) framhåller predikatsablativens verbala natur särskilt enligt Enghofer (1961: 91) och ökar därmed även ablativus absolutus' satsstatus.

Müller-Lancé analyserar sitt material något annorlunda. För det klassiska latinet (1994: 153-158) redovisar han hur många ablativus absolutus som har fler satsdelar förutom subjekts- och predikatsablativerna, och samma sak för senlatinets absoluta konstruktioner, dvs. även absolut nominativ och ackusativ (1994: 192-196):

Tabell 3: Antalet utvidgade absoluta konstruktioner enligt Müller-Lancé (1994: 158, 192)

	abs. konstr.	utvidgade abs. konstr.
klassiskt latin:	124	82 (66%)
senlatin:	168	102 (61%)

I det klassiska latinet och senlatinets är ablativus absolutus med fler satsdelar än subjekts- och predikatsablativerna ungefär lika ofta förekommande (66% resp. 61%). Bland de undersökta författarna har Vergilius (31,3%) och Caesar (53,6%) den minsta andelen utvidgade konstruktioner, den största Cicero (ca 70%) och Tacitus (87%). Müller-Lancé räknar med följande satsdelar, som fördelar sig på sålunda:

Tabell 4: Fördelningen av satsdelar enligt Müller-Lancé (1994: 156, 193)

	klassiskt latin	senlatin
antal:	154	189
konjunktion:	12 (7,8%)	19 (10,1%)
extra subjekt:	20 (13%)	9 (4,8%)
extra predikat:	2 (1,3%)	3 (1,6%)
indirekt objekt:	5 (3,2%)	10 (5,3%)
direkt objekt:	3 (1,9%)	2 (1,1%)
subjektsattribut::	68 (44,2%)	62 (32,8%)
predikatsutvidgning:	33 (21,4%)	64 (33,8%)
relativsats:	7 (4,6%)	16 (8,4%)
konjunktionssats:	2 (1,3%)	4 (2,1%)
infinitivkonstruktion:	2 (1,3%)	0

I det klassiska latinet dominerar attribut till subjektsablativen med drygt 44%. Utvidgningar till predikatsablativen som t.ex. adverbial förekommer i drygt 21% och objekt endast i ca 5%. Enligt

Müller-Lancé (1994: 156) är detta en tecken på att ablativus absolutus ännu har karaktären av en nominalfras. I senlatinet ändrar sig detta något. Nu finns det ungefär lika stor andel predikatsutvidgningar (33,8%) som subjektsattribut (32,8%). I det avseendet ökar ablativus absolutus' satsstatus. Andelen objekt är emellertid fortfarande liten med drygt 6%. Förklaringen till att så få objekt förekommer skulle vara att perfekt particip som den vanligaste predikatsablative inte har något ackusativobjekt.

Vad gäller satsdelar hos Ammianus' begränsar jag mig till följande kategorier: extra subjektsablativ, extra predikatsablativ, konjunktioner, attribut till subjektsablative, adverbial och objekt. De delas därefter in i fraser och satser.

Likt fraser och satser kan flera ablativus absolutus fogas till varandra:

(69) *Helvetii commutato consilio atque itinere converso Romanos lacessere coeperunt*
(Menge 2005: 726 efter Caesar: *Bellum Gallicum* 1.23.3)

(70) *penitus inreperat per luxum et ambigua secreta, ne senerioribus quidem principis amicis adversantibus, muliercula nulla cuisquam inuria cupidines principis explente* (Enghofer 1961: 87 efter Tacitus: *Annales* 13.12.2)

Sådana ablativus absolutus är antingen sammordnade med eller utan bindeord (69) eller underordnade utan bindeord (70) (Kühner/Stegmann 1955: 782-783). Steele (1902) lämnar ingen statistik för Livius, men hos Tacitus finns 45 ställen med två eller fler ablativus absolutus efter varandra. Sällsynt är underordning med bara två belägg (Enghofer 1961: 85, 87). Müller-Lancé (1994: 140, 178) redovisar antalet absoluta konstruktioner som sam- eller underordnats:

Tabell 5: Absoluta konstruktioner som sam- eller underordnats enligt Müller-Lancé (1994: 140, 178)

	abs. konstr.	sam./under. abs. konstr.
klassiskt latin:	124	14 (11,3%)
senlatin:	168	26 (15,5%)

Andelen absoluta konstruktioner som sam- eller underordnats är således någorlunda stabil. Att foga en ablativus ablativus till ett participium coniunctum betecknar Hofmann/Szantyr (1965: 140) som en senlatinsk företeelse.

1.3.5 Ablativus absolutus' syntaktiska funktion och semantiska betydelse

De traditionella handböckerna är eniga vad gäller ablativus absolutus' syntaktiska funktion. Sjöstrand (1960: 325), Kühner/Stegmann (1955: 771) och Menge (2005: 304, 719) menar att ablativus absolutus är ett adverbial. *Absolutus* betyder ju 'frånlost', och Sjöstrand (1960: 325) använder termen *fristående*. Exakt i vilket avseende ablativus absolutus är fristående råder dock delade meningar om

(Müller/Lancé 1994: 22-23). Sammanfattningsvis kan sägas att ablativus absolutus är fristående både syntaktiskt och semantiskt. Den är en fakultativ satsdel, kan alltså strykas, och dess semantiska betydelse är inte nödvändig för den överordnade konstruktionen:

(71) *Caesar oppidum paucis defendentibus expugnare non potuit* (Menge 2005: 719 efter Caesar: *Bellum Gallicum* 2.12.2)

Indelningen av ablativus absolutus i semantiska kategorier är däremot mer problematisk. Den mest radikala uppfattningen är väl att absoluta konstruktioner inte har någon betydelse av t.ex. tid eller orsak alls: ”Grundsätzlich gilt, daß absolute Konstruktionen semantisch neutral sind” (Müller-Lancé 1994: 102). Vilken adverbial betydelse en ensam ablativus absolutus har är ju inte lätt att avgöra:

(72) *me absente*

Beroende på vilken överordnad konstruktion *me absente* är en del av kan den tolkas på olika sätt. Frågan om ablativus absolutus är utan adverbial betydelse, men får en sådan i ett sammanhang, eller om dess egna betydelse framträder först i en kontext, är väl närmast av teoretiskt intresse.

Vedertagna adverbiala betydelser hos ablativus absolutus är (Kühner/Stegmann 1955: 774-777):

(73) temporal: *Pythagoras Superbo regnante in Italiam venit* ’när Superbus regerade’ (Kühner/Stegmann 1955: 775 efter Cicero: *Tusculanae disputationes* 1.38)

(74) modal: *Nulla hoste prohibente...legionem in Allobroges perduxit* ’utan att någon fiende hindrade’ (Kühner/Stegmann 1955:777 efter Caesar: *Bellum Gallicum* 3.6.5)

(75) kausal: *Carthaginienses prima luce oppugnaturis hostibus ...augent vallum* ’eftersom fienderna tänkte anfalla’ (Kühner/Stegmann 1955: 775 efter Livius: 28.15.13)

(76) konditional: *Quae potest esse vitae iucunditas sublatiis amicitiiis* ’om vännerna ryckts bort’ (Kühner/Stegmann 1955: 776 efter Cicero: Pro Cn Plancio 80)

(77) koncessiv: *Eo pertinet oratio, ut perditis omnibus rebus tamen ipsa virtus se sustentare posse videatur* ’även om allt förlorats’ (Kühner/Stegmann 1955:777 efter Cicero: *Epistulae ad familiares* 6.1.4)

En strikt indelning av ablativus absolutus i dessa grupper bygger på antagandet att betydelskategorier är entydiga och att exemplen låter sig tolkas exakt. Så är naturligtvis inte fallet. Betydelsekomponenten ’tid’ t.ex. kan knappast uteslutas i något fall eftersom skeendet som ablativus absolutus betecknar finns i tiden. Att ’tid’ skulle kunna utesluta de andra betydelserna är vidare inte troligt. Sällan inträffar väl en händelse bara i tiden utan att t.ex. orsaka en annan. Betydelskategorier är alltså inte exakt avgränsade begreppsområden. Ibland lämnar kontexten en

ledtråd hur ett exempel ska tolkas. *Tamen* i (77) avslöjar att ablativus absolutus har koncessiv innebörd, men sådana betydelsemarkörer finns ju inte alltid. Denna mångtydighet tillhör ablativus absolutus' fenomen och kan inte trolas bort. Den blir ett problem först om man vill åstadkomma en entydig översättning eller exakt statistik.

Steele (1902: 413-414) ger inte någon statistik över ablativus absolutus' semantiska betydelser hos Livius. Hans allmänna resultat är att de allra flesta ablativus absolutus i *Ab urbe condita* har ren tidsbetydelse. Därefter följer kausala och koncessiva betydelser följda av konditionala. Han nämner inte den modala betydelsen.

Enghofer (1961: 31-39) menar sig kunna avgöra vad ablativus absolutus i hans material för Tacitus betyder. Hans resultat är:

Tabell 6: Ablativus absolutus' betydelser enligt Enghofer (1961: 33-39)

antal	temporal	kausal	koncessiv	konditional	modal
664	291 (44%)	99 (15%)	27 (4%)	13 (2%)	51 (8%)

44% har alltså tidsbetydelse. Därefter kommer kausal betydelse med 15% och modal med 8%. Koncessiva och konditionala betydelser är sällsynta. Till dessa betydelsegrupper kommer ytterligare en nedan (eftersats). Enghofers tolkning av exemplen hos Tacitus liknar således den som Steele gjorde för Livius. Enghofer redovisar även betydelserna fördelade över predikatsablativens former:

Tabell 7: Ablativus absolutus' betydelser fördelade över predikatsablativens former enligt Enghofer (1961: 33-39):

	PPA	PPP	adj.	subst.	dep. pres.	dep. perf.
antal:	72	319	46	21	14	9
temporal:	30 (42%)	225 (70%)	13 (28%)	13 (62%)	2 (14%)	8 (89%)
kausal:	32 (44%)	41 (13%)	14 (30%)	3 (14%)	8 (58%)	1 (11%)
koncessiv:	5 (7%)	15 (5%)	5 (11%)	-	2 (14%)	-
konditional:	2 (3%)	9 (3%)	1 (2%)	-	1 (7%)	-
modal:	3 (4%)	29 (9%)	13 (28%)	5 (24%)	1 (7%)	-

Hos Tacitus har ablativus absolutus med presens particip övervägande tids- eller orsaksbetydelse, 42% resp. 44%. Ablativus absolutus med perfekt particip uttrycker oftast tid, 70%, medan de med adjektiv till lika stor del har tids- orsaks- eller modal betydelse, ca 30%. Bland exemplen med deponens dominerar tids- och orsaksbetydelserna. Enghofer förklarar inte sambandet mellan betydelse och predikatsablativens form.

Müller-Lancé (1994: 160-163, 196-199) presenterar en något annorlunda statistik. Eftersom få absoluta konstruktioner har en entydig betydelse, räknar han en ablativus absolutus med t.ex. tids- och

orsaksbetydelser en gång i varje kategori. På så vis får vi en bild av flera möjliga tolkningar av ablativus ablativus. Müller-Lancé har ytterligare tre betydelsegrupper, som inte definieras närmare: 'adversativ', 'personbeskrivning' och 'instrumental'. Resultatet är:

Tabell 8: Ablativus absolutus' betydelser enligt Müller-Lancé (1994: 161, 197)

	<u>klassiskt latin</u>	<u>senlatin</u>
antal:	124	168
temporal:	89 (72%)	118 (70%)
kausal:	23 (19%)	34 (20%)
konditional:	32 (26%)	10 (6%)
modal:	45 (36%)	48 (29%)
koncessiv:	7 (6%)	3 (2%)
adversativ:	3 (3%)	1 (<1%)
person:	3 (3%)	2 (<1%)
instrumental:	8 (7%)	5 (3%)

Tabellen ska läsas så: Av det klassiska latinets 124 exempel har 89 (även) tidsbetydelse och 23 (även) kausal betydelse. Såväl i det klassiska latinet som i senlatinet dominerar tidsbetydelsen med 72% respektive 70%. Därefter följer den modala betydelsen med 36% respektive 29%. Müller-Lancé (1994: 197) framhäver att de konditionala och koncessiva betydelseerna minskat i senlatinet. Anledningen skulle vara att dessa kom att uttryckas i bisatser med entydiga konjunktioner. Eftersom räkningen är gjord annorlunda än hos Enghofer (1961), skulle en jämförelse halta.

Även Müller-Lancé (1994: 163, 198) presenterar ablativus absolutus' betydelser fördelade över predikatsablativens former. Resultatet för det arkaiska och det klassiska latinet är sammanslaget:

Tabell 9: Ablativus absolutus' betydelser fördelade över predikatsablativens former i arkaiskt och klassiskt latin enligt Müller-Lancé (1994: 163)

	<u>PPP</u>	<u>PPA</u>	<u>adjektiv</u>	<u>substantiv</u>
antal:	93	21	12	13
temporal:	70 (75%)	11 (50%)	3	10
kausal:	16 (17%)	7 (33%)	-	2
konditional:	25 (27%)	9 (43%)	1	-
modal:	33 (35%)	8 (38%)	9	2
koncessiv:	2 (2%)	4 (19%)	7	-
adversativ:	1 (1%)	1 (5%)	1	-
person:	5 (5%)	1 (5%)	2	-
instrumental:	5 (5%)	2 (10%)	-	1

Eftersom endast 13 ablativus absolutus kommer från det arkaiska latinet, gäller resultatet övervägande det klassiska latinet. Hela 70% av ablativus absolutus med perfekt particip har tidsbetydelse, och 35% uttrycker modalitet. För de med presens particip är trenden inte lika klar. Betydelser av tid dominerar med 50%, orsak, vilkor och modalitet följer med 33%, 43% resp. 38%. Ablativus absolutus med adjektiv har oftast modal eller koncessiv innebörd, och de med substantiv tidsbetydelse.

Müller-Lancés resultat för sen- och medeltidslatin är:

Tabell 10: Absoluta konstruktioners betydelser fördelade över predikatsablativens former i sen- och medeltidslatin hos Müller-Lancé (1994: 198)

	PPP	PPA	adjektiv	substantiv
antal:	117	67	1	1
temporal:	97 (83%)	29 (43%)	-	-
kausal:	10 (9%)	30 (45%)	-	-
konditional:	5 (4%)	6 (9%)	-	-
modal:	21 (18%)	30 (45%)	1	1
koncessiv:	1 (<1%)	2 (3%)	-	-
adversativ:	-	1 (1,5%)	-	-
person:	1 (<1%)	-	1	-
instrumental:	4 (3%)	1 (1,5%)	-	-

Medeltidslatinet bidrar bara med 15 exempel, så tyngdpunkten ligger på senlatinet. Tendensen för perfekt particip håller i sig. Tidsbetydelse har 83%. Presens particip uttrycker nu lika ofta kausal som temporal betydelse, ca 45%. Vilkorsbetydelsen går tillbaka tydligt för både perfekt och presens particip.

Utan att ge någon exakt statistik över ablativus absolutus' betydelser hos Ammianus kommer jag undersöka i vilken utsträckning ablativus absolutus' är semantiskt mångtydiga och huruvida fördelningen av betydelserna sammanfaller med den hos de andra författarna.

Ablativus absolutus används även i fall som skiljer sig något från de ovan nämnda:

(78) *Et sicut vetus aetus vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos quid in servitute, adempto per inquisitiones etiam loquendi audiendique commercio* (Tacitus: Agricola 2.3)

(79) *Scilicet illo igne vocem populi Romani et libertatem senatus et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur, expulsis insuper sapientiae professoribus atque omni bona arte in exilium acta, ne quid usquam honestum occurreret* (Tacitus: Agricola 2.2)

Även om man inte kan fränkänna dessa ablativus absolutus betydelse av tid etc., har de delvis en annan funktion. De står alltid efter de överordnade uttrycket och är en slags eftersats (Enghofer 1961:

39 *Satznachtrag*, Martin/Woodman 1989: 24 *appendix*). Enligt Enghofer fyller ablativus absolutus som eftersats huvudsakligen två funktioner: ”1. zur Anführung und Anfügung von Begleitumständen und 2. zur Angabe von Begründungen oder Erläuterungen” (1961: 43). (78) skulle tillhöra de förra kategorin, (79) den andra. Naturligtvis är denna klassificering inte självklar. Huruvida en omständighet endast beledsagar en annan eller förklarar och motiverar den kan inte alltid avgöras. Trots denna osäkerhet menar sig Enghofer (1961: 45) ha funnit 213 ablativus absolutus som (78)-(79) hos Tacitus, alltså 32% av 664 stycken. Av dessa uttrycker 76 motivering eller förklaring, 137 beledsagande omständigheter. Bruket av ablativus absolutus som eftersats förekommer hos bl.a Sallustius och Livius men är särskilt utpräglat hos Tacitus. I Enghofers material nås höjdpunkten i fjärde boken av *Historiae* med 70 exempel.

Müller-Lancé (1994: 115) använder en något annorlunda terminologi för att beskriva eftersatsen och kallar den ”explikativer Satz nachtrag... Gemeint ist damit eine additiv an einen eigentlich schon abgeschlossenen Satz angefügte rhematische Information, die im Deutschen mit Ausdrücken wie ‘nämlich, wobei, indem’ wiedergegeben würde”. Han redogör inte för förekomsten av ablativus absolutus som eftersats i sitt material.

I vilken utsträckning Ammianus använder ablativus absolutus som eftersats återstår att se.

1.3.6 Ablativus absolutus' ordföljd

Beträffande ordföljden inom ablativus absolutus så gäller intresset främst följande fenomen. Enligt Kühner/Stegmann (1955: 784) står det överordnade uttryckets subjekt hos vissa författare, t.ex. Caesar, Livius och Tacitus, stundom mellan subjekts- och predikatsablativerna:

(80) *hac re statim Caesar per speculatores cognita...exercitum castris continuit* (Kühner/
Stegmann 1955:784 efter Caesar: *Bellum Gallicum* 2.11.12)

Anledningen till denna ordföljd skulle vara att författaren därigenom framhäver att den överordnade konstruktionens subjekt även är ablativus absolutus' logiska subjekt. I (80) betonas alltså att det är Caesar som både erfar nyheten och fortsätter med truppen. Tacitus brukar *ipse* som subjekt på det sättet oftare än tidigare författare (Enghofer 1961: 76):

(81) *miles Vitellianus trinis et ipse praesidiis occurrit* (Enghofer 1961: 76 efter Tacitus:
Historiae 3.82.2)

Ordningen mellan subjekts- och predikatsablativerna sinsemellan varierar hos olika författare. I Müller-Lancés material kommer subjektsablativen oftare före predikatsablativen hos Cicero, Caesar och Vergilius (1994: 144, 147). Hos Plautus, Sallustius och Tacitus är förhållandet omvänt. Steele

(1902) lämnar inga uppgifter för Livius. Enghofer (1961: 82) bekräftar ordföljden hos Tacitus. Müller-Lancé (1994: 144, 185) och Enghofer (1961: 83) ger följande statistik.

Tabell 11: Ordföljden mellan subjekts- och predikatsablativerna enligt Müller-Lancé (1994: 144, 185) och Enghofer (1961: 83)

<u>framförställt led:</u>	<u>subjektsablativen</u>	<u>predikatsablativen</u>	<u>antal ablativus absolutus</u>
<u>Müller-Lancé:</u>			
klassiskt latin:	76 (62%)	47 (38%)	123
senlatin:	46 (30%)	107 (70%)	153
<u>Enghofer:</u>			
Tacitus:	121 (19%)	521 (81%)	642

Under den klassiska perioden var alltså subjektsablativen (62%) oftare ställd framför predikatsablativen (38%). I senlatinet kommer predikatsablativen före subjektsablativen i 70% av fallen. Hos Tacitus har hela 81% av ablativus absolutus predikatsablativen före. Forskarna kan inte ge någon enkel förklaring till varför än den ena ablativen än den andra står först. Müller-Lancé (1994: 145-146, 186-188) menar att såväl subjekts- som predikatsablativen kan vara fokuserad oberoende position. Hos Tacitus är predikatsablativens framförställning snarare normen, som bryts framför allt när subjektsablativen är betonad (Enghofer 1961: 84).

Ablativus absolutus' placering i det överordnade uttrycket varierar påtagligt även det. Kühner/Stegmann (1955: 785) hävdar att ablativus absolutus' naturliga position skulle vara i början av det överordnade uttrycket, särskilt om predikatsablativen utgörs av ett perfekt particip. Menge (2005: 720, 725) redovisar Caesars förkärlek för denna position. Sjöstrand (1960) och Hofmann/Szantyr (1965) berör inte frågan. Steele (1902: 413-414) skriver kort att en ablativus absolutus på arton hos Livius följer det överordnade uttrycket. De flesta ablativus absolutus med orsaksbetydelse står här. Steele menar dock att "There can be given no reason for most of the instances of this arrangement except the free handling of the ablative absolute by Livy" (1902: 413).

Enghofer (1961: 112) grupperar ablativus absolutus utifrån var de står i huvud- och bisatser:

Tabell 12: Ablativus absolutus' placering i huvud- och bisatser enligt Enghofer (1961: 112)

<u>i huvudsats:</u>				<u>i bisats:</u>			
<u>antal</u>	<u>i början</u>	<u>inuti</u>	<u>i slutet</u>	<u>antal</u>	<u>före verbet</u>	<u>i satsen</u>	<u>efter verbet</u>
399	189 (47%)	184 (46%)	26 (7%)	87	61 (70%)	25 (29%)	1 (1,...%)

I denna beräkning är inte ablativus absolutus som eftersats medtagna. Ablativus absolutus i huvudsats förekommer i början och inuti till lika delar, ca 47%. Slutpositionen är ovanlig (7%) om ablativus absolutus inte är eftersats. Räkna man med dessa är den emellertid den vanligaste platsen hos Tacitus.

Enghofers indelning för bisatserna är något kuriös. Hur som helst står 70% av ablativus absolutus i bisats före verbet följt av 29% för de inuti bisatsen. Enghofer är övertygad om att ablativus absolutus' placering fyller en viktig funktion: "Die Stellung des Abl.abs. im Satz ist für Tac. zu einem wichtigen Ausdrucksmittel geworden" (1961: 113). Ablativus absolutus i början skapar ofta en passande övergång (1961: 114), betecknar en betonad omständighet (1961: 118) eller uttrycker ett skeende som ligger före i tiden etc. (1961: 119). Dessa förklaringar är emellertid nästan självklara. En menings början är platsen att knyta an till det föregående, och den är vidare inte sällan betonad. Att en ablativus absolutus uttrycker tid etc. är ju uppenbart. Även ablativus absolutus som står inuti meningen har dessa funktioner, så placeringen är ingalunda nödvändigt knuten till dem.

Müller-Lancé (1994: 144, 185) ger också en översikt av ablativus absolutus' position i det överordnade uttrycket

Tabell 13: Ablativus absolutus' placering i det överordnade uttrycket enligt Müller-Lancé (1994: 144, 185)

	antal	i början	inuti	i slutet
klassiskt latin:	124	49 (40%)	47 (38%)	28 (22%)
sen-/medeltid:	157	70 (45%)	73 (46%)	14 (9%)

I Müller-Lancés material för det klassiska latinet förekommer ablativus absolutus ungefär till lika stor del i början (40%) som inuti (38%). Till skillnad från Tacitus hos Enghofer (1961) används endast 22% i slutet. I senlatinet ökar siffran för ablativus absolutus i början och i mitten till ca 45%. Müller-Lancé (1961: 171, 205) ger en sammanfattande förklaring till ablativus absolutus' placering. Ablativus absolutus som tillhandahåller känd (tematisk) information förekommer i början av eller inuti den överordnade konstruktionen. Sådana som innehåller ny (rematisk) information står i klassiskt latin ungefär till lika stor del överallt, i senlatin oftast i början eller inuti.

Beträffande ablativus absolutus placering i hela meningen så redovisar Müller-Lancé (1994:145-146, 1885) endast de fall där ablativus absolutus står först. Det förekommer i 25 (20,2%) exempel i det klassiska latinet och i 43 (27,4%) belägg från senlatin.

Jag kommer att undersöka det överordnade subjektets förekomst i ablativus absolutus, följden mellan subjekts- och predikatsablativerna, huruvida ablativus absolutus satsdelar står utanför subjekts- och predikatsablativerna samt ablativus absolutus' placering i det överordnade uttrycket och i hela meningen.

2. Analys

Jag har funnit 148 ablativus absolutus på 30 sidor i *Res gestae*, bok 15. Det motsvarar 4,9 ablativus absolutus per sida. En subjektsablativ med två predikatsablativer räknar jag som en enda ablativus absolutus, likaså två subjektsablativer med en predikatsablativ. Enghofer (1961: 7) räknar 204 ablativus absolutus på 60 Teubnersidor ur de 6 verk han undersökt. Tacitus använder där 3,4 ablativus absolutus per sida. Müller-Lancé (1994: 132, 140, 179) har för det klassiska latinets del 124 ablativus absolutus på 82 normsidor (*Normseiten*), vilket ger 1,5 ablativus absolutus per sida. I Müller-Lancés material för senlatinerna finns på 63 sidor 157 ablativus absolutus, 2,5 per sida. En tabell sammanfattar:

Tabell 14: Antal ablativus absolutus per sida

	Ammianus	Tacitus	klassiskt latin	senlatin
abl. abs.:	148	204	124	157
sidor:	30	60	82	63
snitt:	4,9	3,4	1,5	2,5

Trots att sidlängden varierar något mellan de olika utgåvorna, kan vi konstatera att Ammianus har en påfallande stor andel ablativus absolutus i sitt verk.

2.1 Predikatsablativen

Det förekommer naturligtvis uttryck i ablativ på gränsen mellan ablativus absolutus och nominalfraser:

(82) *Alamanni...strictis mucronibus discurrebant* (15.4.9)

Strictis mucronibus kan tolkas som en ablativus absolutus 'sedan svärden dragits' eller som en nominalfras 'med dragna svärd'. Om ett uttryck kan räknas som en ablativus absolutus, gör jag det. Fastän vissa particip kan betraktas som adjektiv, hänför jag dem till participen:

(83) *adolescente magis magisque contra eius salutem liuore omnibus bonis infesto* (5.2.1)

(84) *Romanis ductoribus ad colligendas oboedientium exuuias occupatis* (15.13.4)

På 148 ablativus absolutus finns 156 predikatsablativer, som fördelar sig som följer:

Tabell 15: Fördelning av predikatsablativens former i *Res gestae*, bok 15

antal	PPP	PPA	deponens	substantiv	adjektiv
156	99 (63,4%)	39 (25%)	11 (7,1%)	5 (3,2%)	2 (1,3%)
			perf.: 5		
			pres.: 6		

Ammianus' bruk av predikatsablativens former stämmer alltså i stort överens med resultatet hos Steele (1902, 1904), Enghofer (1961) och Müller-Lancé (1994). Av aktiva verb finns 63,4% perfekt particip, 25% presens particip. 7,1% av predikatsablativerna är deponens. Några fururum particip har jag inte funnit. Substantiv och adjektiv förekommer sällan, 3,2% resp. 1,3%. Som framgår av tabellerna 1 och 2 är andelen presens particip större i senlatin än i klassiskt latin, andelen substantiv och adjektiv mindre. Denna trend gäller även för Ammianus.

Nedan följer en uppställning över de lexem som används som predikatsablativ. Ord med * uppträder även som annan form. Siffran inom parentes anger antal belägg.

Perfekt particip:

abicere (1)	abolere (1)	abstergere (1)	abstrahere (1)	accendere (1)	accipere (2)
adhibere (3)	affligere (1)	*augere (2)	cadere (1)	coagere (1)	cognoscere (2)
componere (1)	coniungere (1)	conspirare (1)	consumere (1)	contexere (1)	convocare (1)
copulare (1)	damnare (1)	deligere (1)	delere (1)	despicere (1)	devincere (1)
digerere (1)	discutere (1)	dividere (1)	dimovere (1)	erigere (1)	exarare (1)
excidere (1)	excolere (1)	extrahere (1)	exuere (2)	facere (1)	fatigare (1)
ferre (1)	finire (3)	firmare (1)	flectere (1)	habere (1)	icere (1)
implere (1)	imminuere (1)	immittere (1)	impetrare (2)	*inclinare (1)	infundere (1)
inquirere (1)	intercurrere (1)	interficere (1)	interpolare (1)	interrogare (1)	iungere (1)
legere (1)	lenire (1)	locupletare (1)	mutare (1)	obrogare (1)	obstringere (1)
obumbrare(1)	obtundere (1)	occupare (2)	offerre (1)	omittere (1)	patefacere (1)
parare (1)	penetrare (1)	percurrere (1)	perdomire (1)	permittere (1)	quaerere (1)
redintegrare (1)	relinquere (2)	reperire (1)	reservare (1)	revolvere (1)	rumpere (1)
solicitare (1)	solvere (1)	stringere (1)	superare (1)	suscipere (1)	terminare (1)
transire (1)	videre (2)	vincire (1)			

Presens particip:

adigere (1)	adimere (1)	administrare (1)	adolescere (1)	*augere (1)	cohibere (1)
concordare (1)	dicere (1)	discursare (1)	docere (2)	fundare (1)	implorare (1)
incitare (1)	*inclinare (1)	iubere (1)	iuvare (1)	laudare (1)	liquere (1)
metuere (1)	obsistere (1)	perterrere (1)	poscere (1)	praeesse (1)	promittere (1)
propellere (1)	reclamare (1)	reptare (1)	rogare (1)	stimulare (1)	sonare (1)
spondere (1)	strepere (1)	vasare (1)	urgere (3)	vergere (1)	vetare (1)

Deponens:

cunctari (1) emetiri (1) hortari (1) labi (1) precari (1) refragari (1)
reniti (1) scrutari (2) sequi (1) suffragari (1)

Substantiv:

auctor (2) *consciis (1) dux (1) subornator (1)

Adjektiv:

*consciis (1) verus (1)

De 156 predikatsablativerna utgörs av 139 (89,1%) lexem. Av dessa uppträder så många som 125 (89,9%) lexem endast en gång. 10 (7,2%) lexem återfinns med två belägg, 4 (2,9%) med tre:

(85) Två gånger: *accipere, cognoscere, exuere, impetrare, inclinare, occupare, relinquere, videre, docere, auctor*

(86) Tre gånger: *adhibere, augere, finire, urgere*

Hos Müller-Lancé (1994: 165-166, 199-201) är fördelningen en annan. Bland det klassiska latinets 124 exempel förekommer 85 (68,5%) lexem, varav 64 (75,3%) uppträder en gång. 14 (16,5%) lexem återfinns med två belägg, 7 (8,2%) med fler:

(87) Två gånger: *adiungere, consumere, impedire, occupare, omittere, ponere, posthabere, praeesse, probare, putare, remove, subigere, superare, tollere*

(88) Fler än två gånger: *consul* (10), *amittere* (5), *facere* (5), *invitus* (3), *dare* (3), *cognoscere* (3) och *interficere* (3)

Den i det klassiska latinet vanliga frasen *XY consulibus* förklarar antalet belägg för *consul*. I de 186 beläggen från sen- och medeltidslatinet finns 97 (52,2%) lexem. Två gånger uppträder 13 (13,4%) lexem, fler gånger 12 (12,4%):

(89) Två gånger: *aperire, celebrare, exire, fevere, hortari, illucescere, iterare, largiri, orare, peragere, perficere, praeesse, reserare*

(90) Fler än två gånger: *facere* (31), *iubere* (11), *legere* (7), *videre* (7), *excipere* (6), *complere* (5), *audire* (4), *benedicare* (4), *dicere* (4), *venire* (3), *transagere* (3) och *ingredi* (3)

Eftersom Müller-Lancés material även består av religiösa texter, är det inte konstigt att fraser som *missa facta* och *deo iubente* har flera belägg. Som vi ser är de ord som upprepas såväl hos Ammianus

som i Müller-Lancés material olika med undantag av *occupare*, *cognoscere* och *videre*. Av de lexem som Ammianus använder endast en gång förekommer några få fler gånger hos Müller-Lancé:

(91) *consumere, facere, hortari, interficere, iubere, legere, omittere, praeesse, superare*

En tabell sammanfattar resultaten hos Ammianus och Müller-Lancés material för klassiskt latin och sen- och medeltidslatin:

Tabell 16: Predikatsablativeernas lexem

	predikats abl.	lexem	ett ex.	två ex.	fler ex.
Ammianus:	156	139 (89,1%)	125 (89,9%)	10 (7,2%)	4 (2,9%)
klassiskt:	124	85 (68,5%)	64 (75,3%)	14 (16,5%)	7 (8,2%)
sen-/medeltid:	186	97 (52,2%)	72 (74,2%)	13 (13,4%)	12 (12,4%)

Vad gäller val av predikatsblativ kan man dra två slutsatser. Ammianus varierar sina predikatsablativeer väl. Han upprepar inte ofta ett lexem inom bok 15. Dessutom använder han sällan lexem som förekommer flera gånger i Müller-Lancés (1994) material. Han kan alltså inte sägas begagna predikatsablativeer som är mycket vanliga vare sig under den klassiska perioden eller senlatinet. Om Ammianus upprätthåller variationen i de andra böckerna av *Res gestae*, återstår att se.

Ammianus följer i stort sett reglerna för participens relativa tempus. Två exempel på avvikelser för perfekt particip är:

(92) *Prosper...abiecte ignauus, et, ut ait comicus, arte despecta furtorum rapiens propalam*
(5.13.3)

(93) *perlato nuntio repentino docente rem insperatam et arduam ad sententiam tota
facilitate completam hi...uirtutem felicitatemque imperatoris extollebant in
caelum* (15.1.2)

I (92) föraktar Prosper inte först tjuvarnas konst och rövar sedan öppet. När han väl rövar, är det ett exempel på att han samtidigt föraktar tjuvarnas konst, som sker i det fördolda. Perfekt participet uttrycker alltså samtidighet. I (93) lär de smickrande väl först ha hört budskapet och sedan höjt kejsaren till skyarna. Presens participet betecknar nu föregående tid.

Två deponens har passiv betydelse som perfekt particip:

(94) *uelut scrutatis ueteribus libris, quorum lectio per corporum signa pandit animarum
interna* (15.8.16)

(95) *deinde emensis postea saeculis multis hac ex causa sunt Alpes excogitatae Poeninae*

(15.10.9)

Två transitiva deponens konstruerar Ammianus med akkusativobjekt:

(96) *uelut Siluano rogante uerbis obliquis hortanteque amicos* (15.5.4)

(97) *haec et similia perplexe temporis obstinatione scrutante* (15.6.4)

Sammanfattningsvis kan vi således fastställa följande. Ammianus använder oftast perfekt particip som predikatsablativ följt av presens particip. Futurum particip uppträder inte. Substantiv och adjektiv förekommer endast i några få fall. De allra flesta lexemen förekommer bara en gång, och det finns ingen upprepning av stereotyper. Ett par perfekt particip av deponens har passiv betydelse och ett par konstrueras med akkusativobjekt.

2.2 Subjektsablative

På 148 ablativus absolutus går 153 subjektsablative, alla utsatta. Pronomen som huvudord förekommer i 20 fall (13,1%). Följande 10 lexem används:

(98) *qui* (5), *nullus* (3), *alius* (2), *cunctus* (2), *hic* (2), *is* (2), *ambo* (1), *multus* (1), *omnis* (1),
ullus (1)

Alla beläggen med *qui* är relativ anknytning av den vanliga typen:

(99) *quo facto delator funestus...continuae praeceptus est* (15.3.9)

(100) *quo non impetrato Liberius...potuit asportare* (15.7.10)

133 subjektsablative (86,9%) har således substantiv som huvudord. Av de böcker jag konsulterat redovisar endast Müller-Lancé (1994: 166-167, 201-202) några få typer av subjektsablative, som är vanliga i hans material:

(101) *XY consulibus, X invito*

(102) *missa facta, deo iubente, transacto aliquanto tempore*

I det klassiska latinet är egennamn ofta subjektsablative, som i (101). För sen- och medeltidslatinet framhåller Müller-Lancé religiös terminologi samt tidsord, som i (102). Resultatet återspeglar naturligtvis genren som materialet utgörs av.

Av 115 lexem hos Ammianus uppträder 104 (90,4%) en gång. 6 (5,2%) beläggs två gånger, 5 (4,4%) fler:

(103) Två gånger: *barbarus, copia, dies, dux, mos, potestas*

(104) Fler än två gånger: *res* (5), *Arbitio* (3), *consilium* (3), *negotium* (3), *Silvanus* (3)

Res behöver väl ingen närmare presentation. *Arbitio* och *Silvanus* är två betydelsefulla personer. Vad gäller *consilium* och *negotium*, så hålls överläggningar, där olika angelägenheter behandlas, ofta nog. De övriga orden är väl alla vanliga i historiska skrifter. Rena tidsord är endast *dies* (2) och *saeculum* (1). En tabell sammanfattar:

Tabell 17: Subjektsablativens lexem i *Res gestae*, bok 15

	subjekts abl.	lexem	ett ex.	två ex.	fler ex.
antal:	153	125 (81,2%)	108 (86,4%)	10 (8%)	7 (5,6%)
pronomen:	20	10 (50%)	4 (40%)	4 (40%)	2 (20%)
substantiv:	133	115 (86,5%)	104 (90,4%)	6 (5,2%)	5 (4,4%)

Även i fråga om subjektsablativen strävar Ammianus således efter variation. Bland 153 subjektsablativer med substantiv eller pronomen som huvudord finns 125 (81,2%) lexem. Av dessa förekommer 108 (86,4%) med ett belägg, 10 (8%) och 7 (5,6%) med två resp. fler. De böcker jag jämför med lämnar ingen liknande statistik.

Blandkonstruktioner med predikats- eller subjektsdelen i annat kasus än ablativ har jag inte funnit. Ammianus använder inte heller ablativus absolutus med utelämnat subjekt, av typen (46)-(48). De för Tacitus så karaktäristiska ablativus absolutus i neutrum lyser även de med sin frånvaro. Ammianus följer alltså inte Tacitus' bruk i de två senare fallen. Ammianus följer däremot utan undantag regeln att ablativus absolutus' grammatiska subjekt inte förekommer i det överordnade uttrycket.

Att vid ett passivt perfekt particip fastställa det logiska subjektet, dvs. det som uttrycker agenten, är inte alltid möjligt av olika anledningar:

(105) *peniculo serie litterarum abstersa...alter multum a uero illo dissoluans superscribitur textus* (15.5.4)

(106) *reuoluta iam luce...agmini quisque proprio sese consociauit* (15.4.8)

I flera exempel nämns inte det logiska subjektet, som i (105). Passiv verbform används ju ofta när agenten inte uttrycks. I (106) föresvävar ingen agent tanken.

Det logiska subjektet står ibland utanför meningen med ablativus absolutus:

(107) *qui...impletisque funerum bustis reuersi uelut ouantes gesta rettulerunt...*(15.3.2)

Qui, subjekt i meningen före, betecknar de som fyllde gravarna. Även Ammianus själv är logiskt subjekt:

(108) *omissis aliis multis Burdigala et Aruerni excellunt* (15.11.13)

Det är författaren som utelämnat många andra städer.

Det logiska subjektet uppträder i samma mening som ablativus absolutus men ej i dess överordnade uttryck:

(109) ...*ad effectum tendens consilium occulta scrutabamus indagine...sederatque tandem mutatis prae timore saepe sententiis, ut...*(15.5.30)

(110) *hac mole casus inopini Constantio icto quasi fulmine fati primates consilio secunda uigilia conuocato properarunt omnes in regiam* (15.5.18)

Det logiska subjektet till *mutatis* i (109) är ett inte utsatt *nos* till *scrutabamus*. I (110) är det Constantius som sammankallar eller låter sammankalla ett rådslag.

Det logiska subjektet kan vidare återfinnas i det överordnade uttrycket utan att vara dess subjekt:

(111) *nec enim eorum quemquam adhibita uxore rixantem multo se fortiore et glauca peregrinorum ferre poterit globus* (15.12.1)

(112) *cui negotii plenus effectus asperiore Allobrogum gente deuicta hoc incidit cognomentum* (15.12.5)

(113) *coactisque copiis multis pro statu rei praesentis id aptius uidebatur, ut ad imperatoris nouelli per ludibriosa auspicia uirium accessu firmandi sensum ac uoluntatum dux flexibilis uerteretur,...*(15.5.25)

I (111) och (112) utgörs det logiska subjektet av ett akkusativobjekt *quemquam* resp. ett dativobjekt *cui*. I (113) är subjektet *dux* i subjektetsbisatsen *ut...uerteretur* logiskt subjekt till *coactis*.

Den största gruppen består av fall där det logiska subjektet sammanfaller med det grammatiska subjektet i ablativus absolutus' överordnade uttryck:

(114) *auctores diri facinoris exutis patrimoniis absoluti sunt diuites* (15.13.2)

(115) *persultant barbari Gallias rupta limitum pace* (15.8.6)

Det är brottets upphovsmän som avsvurit sig sina rikedomar i (114), och i (115) bröt barbarerna freden. Jag räknar med 44 exempel som dessa på 99 passiva perfekt particip, alltså 44,4%.

En jämförelse med Tacitus (Enghofer 1961: 13, 59) och klassiskt latin och senlatin (Müller-Lancé 1994: 152,190) ger följande resultat:

Tabell 18: Det logiska subjektet i ablativus absolutus med passivt perfekt particip sammanfaller med det överordnade uttryckets grammatiska subjekt

	Ammianus	Tacitus	klassiskt latin	senlatin
PPP:	99	398	86	105
subj. sam:	44 (44,4%)	146 (36,7%)	47 (54,7%)	53 (50,5%)

Hos Ammianus (44,4%) finns något färre fall då det logiska subjektet i ablativus absolutus med perfekt particip sammanfaller med det överordnade uttryckets jämfört med Müller-Lancés resultat för klassiskt latin (54,7%) och senlatin (50,5%). Ammianus låter alltså det logiska subjektet sammanfalla med andra uttryck i högre grad. Jämfört med Tacitus (36,7%) har han dock en större andel subjektssammanfall.

Det finns även några belägg där det logiska subjektet finns inom själva ablativus absolutus, t.ex.:

(116) *firmato itaque negotio per sequestres...solis ortu iam rutilo subitus armatorum globus erupit* (15.5.31)

(117) *Rhodanus...finitisque interuallis, quae ei natura praescipit spumeus Gallico mari concorporatur* (15.11.18)

I (116) avgör soldaterna angelägenheten, och det är naturen som begränsar floden i (117).

Vad gäller subjektsablativen kan alltså följande sammanfattning ges. En dryg tiondel har pronomen som huvudord. Bland dessa är *qui* och *nullus* vanligast. Övriga subjektablativer utgörs av substantiv. Endast ett fåtal lexem beläggs två eller fler gånger. Även i fråga om subjektsablativen eftersträvar Ammianus variation. Subjektsablativen är vidare alltid utsatt. Opersonliga ablativus absolutus i neutrum förekommer inte. I ablativus absolutus med perfekt particip sammanfaller det logiska subjektet med den överordnade konstruktionens subjekt i knappt hälften av fallen.

2.3 Ablativus absolutus som satsmotsvarighet och dess satsdelar

Antalet ablativus absolutus som endast består av subjekts- och predikatsablativer uppgår till 36, alltså 24,3 % av 148. Flertalet är klara ablativus absolutus, som (118), men det finns några som även kan tolkas som nominalfraser, som (119):

(118) *Malarichus Gentilium rector **collegis adhibitis** strepebat immaniter* (15.5.6)

(119) *Scrutarii...omnes suos **conspiratis mentibus** ciebant ad pugnam* (15.4.9)

Om uttrycket *conspiratis mentibus* fattas som 'enats sinnena', är det en ablativus absolutus. Om vi däremot tolkar det som 'med enade sinnen', är det snarare en nominalfras i ablativ. Bara för att *conspiratis* inte kan falla, måste uttrycket inte vara en ablativus absolutus.

I det följande redovisar jag förekomsten av extra subjekts- och predikatsablativer, konjunktioner, attribut till subjektsablativen, adverbial och objekt. Satsdelar i satsdelar, t.ex. objekt och adverbial i attributsatser etc., analyseras inte.

60 ablativus absolutus (40,5%) har en satsdel utöver subjekts- och predikatsablativerna: 29 exempel med ett adverbial, 26 exempel med ett subjektsattribut och 5 exempel med ett objekt, som t.ex.:

(120) *nullo perspicaciter inquisito* (15.3.2)

(121) *noxarum conscientia stimulante* (15.8.2)

(122) *Hoc administrante Leontio* (15.7.6)

31 ablativus absolutus (20,9%) har två satsdelar förutom subjekts- och predikatsablativerna: 9 exempel med två subjektsattribut, 13 exempel med subjektsattribut och adverbial, 4 exempel med två adverbial och 6 exempel med övriga konstruktioner, som t.ex.:

(123) *nefando assentatorum coetu...urgente* (15.2.8)

(124) *emensis postea saeculis multis* (15.10.9)

(125) *per haec loca hominibus paulatim excultis* (15.9.8)

(126) *haec augente uulgatius fama* (15.3.6)

14 ablativus (9,6%) absolutus har tre satsdelar, och 7 (4,7%) fler:

(127) *nauigatione ueloci intercurso spatio maris haud longo* (15.10.10)

(128) *deinde diebus paucis Helena uirgine Constanti sorore eidem Caesari iugali foedere copulata* (15.8.18)

En tabell sammanfattar:

Tabell 19: Ablativus absolutus' satsdelar i Res gestae, bok 15

	SA+PA	SA+PA+1	SA+PA+1+2	SA+PA+1+2+3	SA+PA+fler
antal: 148	36 (24,3%)	60 (40,5%)	31 (20,9%)	14 (9,6%)	7 (4,7%)

I förhållande till Steeles (1902), Enghofers (1961) och Müller-Lancés resultat (se ovan sid. 16-18) ser vi att Ammianus har en ganska stor andel ablativus absolutus som utvidgats med en eller fler satsdelar (75,7%).

Endast tre ablativus absolutus (2,0%) innehåller extra subjektsablativer, t.ex.:

(129) ***tribunis et protectoribus domesticis decem, ut postularat, ad iuuandas necessitates publicas ei coniunctis, inter quos ego quoque eram cum Veriniano collega*** (15.5.22)

(130) ***barbaris et natura locorum et caeli inclementia refragante*** (15.4.3)

De allra flesta ablativus absolutus har således endast en subjektsablativ.

7 ablativus absolutus (4,7%) har två predikatsablativer, som t.ex.:

(131) ***nec strepente ullo nec obsistente*** (15.7.2)

(132) ***quo uiso sublimi tribuliumque adiumentum nequicquam implorante*** (15.7.5)

Inga ablativus absolutus har fler än två predikatsablativer.

Ablativus absolutus som inleds av en underordnande konjunktion uppträder endast i fyra fall, ett med *ut*, ett med *ni* och två med *velut*:

(133) *protectores uero pronuntiati uertere solum exsilio **ut Marino isdem consciis mori permisso*** (15.3.11)

(134) *qui cum obiecta dilueret ostenderetque neutrum sine iussu fecisse, ...perisset..., **ni aspiratione superni numinis Eusebia suffragante regina ductus ad Comum oppidum*** (15.2.8)

(135) *cuius oculos...diu multumque contuentes, qui futurus sit, colligebant **uelut scrutatis ueteribus libris, quorum lectio per corporum signa pandit animarum interna*** (15.8.16)

Underordnande konjunktioner inleder alltså sällan ablativus absolutus hos Ammianus. Även samordnande konjunktioner kan vara en del av ablativus absolutus:

(136) *Ita dux...hoc genere oppetit mortis...**Igitur Siluano apud Agrippinam, ut relatum est, interfecto**...princeps...hoc quoque felicitatis suae prosperis cursibus assignabat* (15.5.32/35)

(137) *et Agrippinam ingressi inuenimus cuncta nostris conatibus altiora. **namque conuena undique multitudine trepide coepta fundante**...id aptius uidebatur, ut* (15.5.25)

Sammanhangen visar att konjunktionerna tillhör ablativus absolutus. I en rad fall då *et* och *sed* står framför en ablativus absolutus, är det svårt att entydigt avgöra om de tillhör ablativus absolutus eller inleder satsen som ablativus absolutus är adverbial i:

(138) *imperator egressus in Raetias camposque uenit Caninos et digestis diu consiliis id uisum est honestum et utile, ut* (15.4.1)

(139) *in Hispaniam traduxit onustam manu ualida classem sed ciuitate potiore Marte deleta Hannibalem sequi nequiens* (15.10.10)

På grund av ovan nämnda osäkerhet ger jag ingen statistik för konjunktionerna.

Beträffande attribut har jag analyserat dem som hör till subjektsablative. På 153 subjektsablative räknar jag med 81 attribut. Följande varianter förekommer:

(140) Adjektivfras: *adolescente magis magisque contra eius salutem liuore omnibus bonis infesto* (15.2.1)

(141) Nominalfras i genitiv: *peniculo serie litterarum abstersa* (15.5.4)

(142) Apposition: *Laniogaiso vetante tunc tribuno* (15.5.16)

(143) Prepositionsfras: *subornatore et conscio...Lampadio...et Eusebio ex comite rei privatae* (15.5.4)

(144) Perfekt particip: *perlato nuntio repentino docente rem...completam* (15.1.2)

(145) Räkneord: *tribunis et protectoribus domesticis decem...coniunctis* (15.5.22)

(146) Relativsats: *reserataque iam fallacia, per quam ex confesso salus eorum appetebatur* (15.5.11)

(147) Konjunktionsbisats: *nec oblati scriptis, ut ueniret* (15.5.8)

En tabell visar antal belägg för varje typ:

Tabell 20: Fördelningen av subjektsablative attribut i Res gestae, bok 15

antal	adj. fras	gen. attr.	app.	prep. fras	perf.	räkn.	rel. sats	konj. sats
81	32	23	5	2	4	1	13	1

Ett eller fler adverbial återfinns i 64 (43,2%) ablativus absolutus. Tidsadverbialen är 13 till antalet och uttrycks av 9 adverbfraser, 2 nominalfraser i ablativ och 2 prepositionsfraser, t.ex.:

(148) *Nondum apud Noricum exuto penitus Gallo* (15.1.2)

(149) *consilio secunda uigilia conuocato* (15.5.18)

(150) *culto purpureo a draconum et uexillorum insignibus ad tempus abstracto* (15.5.16)

Adverbfraserna består alla endast av ensamma adverb:

- (151) ett belägg: *diu, etiam, nondum, paulatim, postea, saepe, tandem*
två belägg: *iam*

T.ex. konjunktionsbisatser lyser med sin frånvaro. De 15 rumsadverbialen utgörs av 11 prepositionsfraser och 2 adverbfraser respektive nominalfraser i ablativ, t.ex.:

- (152) *rege in ultimis terrarum suarum terminis occupato* (15.13.4)
(153) *pone cohibente uirorum uel bouum nisu ualido* (15.10.4)
(154) *relictis obsidum loco necessitudinibus suis* (15.5.6)

Sättsadverbialen uppgår till 9 stycken, 6 adverbfraser och 3 nominalfraser i ablativ:

- (155) *haec et similia perplexe temporis obstinatione scrutante* (15.6.4)
(156) *inaestimabili gaudio re cognita* (15.5.35)

Till de ovan nämnda tids-, rums- och sättsadverbialen kommer 39 adverbial fördelade över flera mindre grupper, som uttrycker t.ex.:

- (157) orsak: *mutatis prae timore saepe sententiis* (15.5.30)
(158) syfte: *probabili argumento firmandam fidem reperto* (15.5.21)
(159) agent: *residuis omnibus ab imperatore delectis* (15.5.22)
(160) instrument: *peniculo serie litterarum abstersa* (15.5.4)
(161) jämförelse: *hac mole casus inopini Constantio icto quasi fulmine fati* (15.5.8)
(162) slutsats: *Habita igitur deliberatione multiplici* (15.5.21)
(163) grad: *adolescente magis magisque contra eius salutem liuore omnibus bonis infesto*
(15.2.1)

Förutom adverbfraser, nominalfraser, prepositionsfraser och gerundiumkonstruktioner förekommer även *ut*-satser och t.o.m ablativus absolutus som adverbial:

- (164) *Igitur Siluano apud Agrippinam, ut relatum est, interfecto* (15.5.35)
(165) *nullo renitente ad interneconem barbaris uastantibus uniuersa* (15.8.1)

En tabell sammanfattar fördelningen av adverbialen:

Tabell 21: Adverbialens fördelning efter betydelser och fraser etc. i *Res gestae*, bok 15

	antal	tid	rum	sätt	övriga
antal:	76	13	15	9	39
adverbfras:	24	9	2	6	7
nominalfras:	22	2	2	3	15
prepositionsfras:	22	2	11	-	10
konjunktionssats:	3	-	-	-	3
gerundium:	3	-	-	-	3
ablativus absolutus:	1	-	-	-	1

Vi kan således konstatera att adverb-, prepositions- och nominalfraser i ablativ är den vanligaste formen av adverbial i Ammianus' ablativus absolutus. Rums- och tidsbetydelser förekommer oftast.

Av de 21 objekten är 19 akkusativobjekt, 1 dativobjekt och 1 prepositionsobjekt. Följande konstruktioner uppträder:

(166) nominalfras: *adimente matutina nebula lucem* (15.4.9)

(167) prepositionsfras: *potestate in partes divisa quattuor, quarum*... (15.11.6)

(168) akkusativ med infinitiv: *perlato nuntio repentino docente rem insperatam et arduam ad sententiam tota facilitate completam* (15.1.2)

(169) konjunktionssats: *metuentibus cunctis, ne ui nimia tormentorum leui corpore fatigato reos atrocium criminum promisce citari faceret multos* (15.6.1)

En tabell visar fördelningen av konstruktionerna:

Tabell 22: Fraser etc. som objekt i *Res gestae*, bok 15

antal	nom. fras	prep. fras	AcI	konj. sats
21	14	1	3	3

Hos Ammianus som hos andra författare är nominalfrasen den vanligaste formen av objekt.

En tabell sammanfattar fördelningen av de satsdelar jag analyserat:

Tabell 23: Ablativus absolutus' satsdelar i *Res gestae*, bok 15

antal	extra subj. abl.	extra pred. abl.	under. konj.	subj.attr.	advl.	obj.
200	5 (2,5%)	14 (7%)	3 (1,5%)	81 (40,5%)	76 (37,5%)	21 (10,5%)

Den största andelen har subjektsablativens attribut, adverbial och objekt. Vid en jämförelse med tabell 4 får vi följande resultat. Ammianus använder extra subjektsablativer i mindre utsträckning än i det klassiska latinet och senlatinet, extra predikatsablativer något oftare. Ammianus har attribut till subjektsablativen i något färre fall än i det klassiska latinet, men i något fler fall än i senlatinet. Adverbial och objekt förekommer lite oftare hos Ammianus än i det klassiska latinet och senlatinet. Vi kan alltså dra slutsatsen att Ammianus ofta konstruerar sina ablativus absolutus med ytterligare satsdelar än subjekts- och predikatsablativerna och att fördelningen av dessa i stort sammafaller med det genomsnittliga bruket.

Låt oss sammanfatta de fraser och satser etc. som använts:

Tabell 24: Fraser och satser som attribut, adverbial och objekt i *Res gestae*, bok 15

	antal	subj. attr.	adverbial	objekt
Antal:	178	81 (45,5%)	76 (42,7%)	21 (11,8%)
nominalfras:	64 (36%)	28	22	14
prepositionsfras:	26 (14,6%)	2	23	1
adjektivfras:	36 (20,2%)	36	-	-
adverbfras:	24 (13,5%)	-	24	-
räkneord:	1	1	-	-
relativsats:	13	13	-	-
konjunktionssats:	7	1	3	3
AcI:	3	-	-	3
gerundium:	3	-	3	-
ablativus absolutus:	1	-	1	-

Nominalfrasen är alltså vanligast. Som attribut till subjektsablativen står den oftast i genitiv, som adverbial oftast i ablativ, som objekt oftast i akkusativ. Det motsvarar ungefär Steeles (1902: 309-310) och Enghofers (1961: 93) observationer (se ovan sid. 16-18) att genitiv, akkusativ och ablativ är de kasus som används oftast. Prepositionsfrasen uppträder mestadels som adverbial, och adjektivfrasen som attribut till subjektsablativen. Relativsatsen är den sats som förekommer oftast och då som attribut till subjektsablativen. Konjunktionssatser används sällan, likaså akkusativ med infinitiv. I något enstaka fall uppträder en ablativus absolutus som satsdel i en annan ablativus absolutus. Eftersom jag inte räknat alla satsdelar, ej heller satsdelar i satsdelar, är denna bild naturligtvis en viss förenkling.

Det återstår att redovisa ablativus absolutus som fogats till varandra genom sam- eller underordning. Jag bortser från fall där en ablativus absolutus är en del av en satsdel i en ablativus absolutus, som t.ex.:

(170) *Laniogaiso...docenteque Francos, unde oriebatur, interfecturos eum aut accepto praemio prodituros (15.5.16)*

I (170) är *accepto praemio* ett adverbial i en akkusativ med infinitiv som objekt till *docenteque*.

Jag räknar med 28 ablativus absolutus som fogats till varandra, 18,9% av 148. 24 av dessa har samordnats i 12 par, av vilka 9 par fogats till varandra utan konjunktion:

(171) *Igitur Siluano apud Agrippinam, ut relatum est, interfecto inaestimabili gaudio re cognita* (15.5.35)

(172) *tribunis et protectoribus domesticis decem, ut postularat, ad iuuandas necessitates publicas ei coniunctis, inter quos ego quoque eram cum Veriniano collega, residuis omnibus ab imperatore delectis* (15.5.22)

I 3 par förbinds ablativus absolutus med *-que*:

(173) *peniculo serie litterarum abstersa solaque incolumni relictis superscriptione* (15.5.4)

(174) *namque conuena undique multitudine trepide coepta fundante coactisque copiis multis* (15.5.25)

Dessutom förekommer 3 ablativus absolutus, av vilka de två första fogas med *-que* och den tredje utan:

(175) *deinde diebus paucis Helena uirgine Constanti sorore eidem Caesari iugali foedere copulata paratisque uniuersis, quae maturitas proficiscendi posebat, comitatu paruo suscepto* (15.8.18)

I ett exempel är en ablativus absolutus underordnad en annan:

(176) *nullo renitente ad interuentionem barbaris uastantibus uniuersa* (15.8.1)

Nullo renitente är väl ett adverbial med betydelsen 'eftersom ingen gjorde motstånd'. Det är naturligtvis inte alltid möjligt att avgöra exakt vilken relation två bredvid varandra stående ablativus absolutus har:

(177) *eumque...reclamantibus multis post terga manibus uinctis suspendi praecepit* (15.7.4)

Reclamantibus multis kan vara överordnad *post terga manibus uinctis* med betydelsen 'Han befälde att han skulle hängas upp trots att många protesterade sedan händerna bundits bakom ryggen'. Det är

också möjligt att tolka de båda som samordnade med betydelsen 'Han befallde att han skulle hängas upp samtidigt som många protesterade och händerna bundits bakom ryggen'.

En tabell sammanfattar:

Tabell 25: Sam- eller underordnade ablativus absolutus i *Res gestae*, bok 15

<u>antal</u>	<u>sam. utan konj.</u>	<u>sam. med konj.</u>	<u>underordning</u>
28 (18,9%)	19	8	1

Jämfört med tabell 5 sammanfogar Ammianus ablativus absolutus med varandra i något högre utsträckning än genomsnittligt under det klassiska latinet och senlatinet.

2.4 Ablativus absolutus' syntaktiska funktion och semantiska betydelse

De allra flesta ablativus absolutus hos Ammianus är adverbial till sin syntaktiska funktion. Endast två exempel avviker tydligt:

(178) *alter multum a uero illo dissonans superscribitur textus: uelut Siluano rogante uerbis obliquis hortanteque amicos agentes intra palatium uel priuatos, inter quos et Tuscus erat Albinus aliique plures, ut se altiora coeptantem et prope diem loci principalis aditurum...* (15.5.4)

(179) *erectius iam loquebatur: tumultuando patefactis insidiis reserataque iam fallacia, per quam ex confesso salus eorum appetebatur* (15.5.11)

I båda fallen motsvarar ablativus absolutus självständiga satser i indirekt tal.

Vad beträffar ablativus absolutus' semantik är det allmänna intrycket att tidsbetydelsen dominerar framför orsaks- och modalbetydelserna. Konditionala och koncessiva betydelse förekommer endast i några fall. Anledningen till tidsbetydelsens dominans är säkerligen att ablativus absolutus oftast uttrycker ett skeende i tiden. Därför är tidsaspekten så ofta närvarande. Nedan går jag igenom betydelserna efter predikatsablativernas former.

Bland ablativus absolutus med perfekt particip som predikatsablativ finns några belägg med i det närmaste rena tidsbetydelser:

(180) *Dum haec aguntur in Galliis, ad occasum inclinato iam die perfertur Mediolanum insperabilis nuntius* (15.5.17)

(181) *deinde emensis postea saeculis multis hac ex causa sunt Alpes excogitatae Poeniae* (15.10.9)

Exemplen är tydliga tidsuttryck, vilket understryks av att de innehåller tidsord som *die* och *saeculis*. Även ablativus absolutus som i sig inte är tidsuttryck kan ha ren tidsbetydelse:

(182) *et peniculo serie litterarum abstersa solaque incolumni relicta subscriptione alter multum a uero illo dissoluans superscribitur textus* (15.5.4)

(183) *armatorum globus erupit atque...audentior caesis custodibus regia penetrata Siluanum...trucidarant* (15.5.31)

I dessa ablativus absolutus finns inga direkta tidsmarkörer, men likväl har de klar tidsbetydelse.

Betydelser av tid och orsak uppträder ofta tillsammans:

(184) *et inter eos humiles quidam obtunsis ebrietate continua sensibus, quam furoris uoluntariam speciem esse Catonia sententia definiuit, raptantur discursibus uagis* (15.12.4)

(185) *inaestimabili gaudio re cognita princeps insolentia coalitus et tumore hoc quoque felicitatis suae prosperis cursibus assignabat* (15.5.35)

Sinnenas avtrubning i (184) inte bara föregick att människorna rusade runt utan den orsakade säkerligen även deras reaktion. Samma förhållande råder väl mellan den glädjande erfarenheten i (185) och att kejsaren tillskrev sin lyckliga stjärna det inträffade.

Olika betydelser som kan betraktas som modala återfinns vidare, t.ex.:

(186) *Hannibal...aliud iter antehac insuperabile fecit excisaque rupe in immensum elata, quam cremando ui magna flammaram acetoque infuso dissoluit,...regiones occupauit Etruscas* (15.10.11)

(187) *Siluanus...cultu purpureo a draconum et uexillorum insignibus ad tempus abstracto ad culmen imperiale surrexit* (15.5.16)

I (186) beskrivs på vilket sätt Hannibal gick över Alperna, och Silvanus uppstigande till tronen förbådades och beledsagades av att han drog bort purpurn i (187).

Som koncessiva kan man tolka följande ablativus absolutus:

(188) *aegre ferebat Siluanus ad consulatum potestatesque sublimes elatis indignis se et Vrsicinum solos post exsudatos magnos pro republica labores et crebros ita fuisse despectos, ut...* (15.5.28)

(189) *sederatque tandem mutatis prae timore saepe sententiis, ut...Bracchiati sollicitarentur* (15.5.30)

Trots att ovärdiga upphöjts till höga poster i (188), föraktades Silvanus och Ursicinus, som hade ansträngt sig för statens väl. Trots att de rådslående i (189) hade ändrat uppfattning många gånger, fattade de till sist ett beslut.

Ablativus absolutus kan vidare uttrycka jämförelse:

(190) *qui futurus sit, colligebant uelut scrutatis ueteribus libris, quorum lectio per corporum signa pandit animarum interna* (15.8.16)

(191) *ad suscipiendas defensiones aequas et probabiles imperatoris aures oclusae patebant susurris insidiantium clandestinis, qui Constantii nomine per orientis tractus omnes abolito ante dictum ducem domi forisque desiderari...fingebant* (15.2.2)

I (190) framgår det av konjunktionen *uelut* att jämförelsen är irreal, i (191) av sammanhanget eftersom det inte är troligt att Constantinus' namn skulle ha fallit i glömska i synnerhet eftersom det är ett rykte från lömska intriganter.

Bland ablativus absolutus med presens particip som predikatsablativ är det svårt att hitta exempel med ren tidsbetydelse. Anledningen är kanske att presens participets betydelse av pågående samtidighet inte är så markerad som perfekt participets betydelse av avslutad föregående tid. Likväl finns tidsaspekten alltid med.

Orsaksbetydelser förekommer i ett antal fall:

(192) *protectores...ueniam Arbitione meruere precante* (15.3.11)

(193) *tum Asclepiodotus et Lutto et Maudio comites interempti sunt aliique plures haec et similia perplexe temporis obstinatione scrutante* (15.6.4)

Även koncessiva (194)-(195) och konditionala (196) betydelser uppträder:

(194) *Siluanus etiam nulla re perterrente timidior composita forte turbabit* (15.5.7)

(195) *nisi qua uetus illa Romana uirtus et sobria iter composuit latum barbaris et natura locorum et caeli inclementia refragante* (15.4.3)

(196) *ipse...se dominum appellaret; quod dicentibus aliis indignanter admodum ferre deberet* (15.1.3)

Modal betydelse av beledsagande omständighet är tätt knuten till presens participets tempus:

(197) *namque etiam si mundorum infinitates Democriti regeret, quos Anaxarcho incitante Magnus somniabat Alexander, id reputasset...*(15.1.4)

(198) *sed ille stabilis et erectus...correptos aliquos uexatosque tormentis nec strepente ullo*

nec obsistente insulari poena multauit (15.7.2)

De få beläggen med adjektiv (199) - (200) eller substantiv (201) - (202) som predikatsablativer ger naturligtvis inte så många betydelsevarianter:

(199) *igitur paucis arcanorum praesentibus consciis latenter cum imperatore sententia...id sederat, ut...*(15.2.5)

(200) *drysidae memorant re uera fuisse populi partem indigenam* (15.9.4)

(201) *Hannibal...Taurinis ducentibus accolis...ad saltus Tricorios uenit* (15.10.11)

(202) *ut Sallustio docetur auctore* (15.12.6)

Ablativus absolutus ovan är väl närmast exempel på modala betydelser.

Ablativus absolutus som eftersats, dvs. en i slutet av perioden placerad lång konstruktion som innehåller ny och väsentlig information, har jag inte funnit några tydliga exempel på. Ett fall skulle kunna vara:

(203) *Quis concordantibus mutuaque commercia uicissim sibi conciliando locupletatis Persici duces uicini fluminibus rege in ultimis terrarum suarum terminis occupato per praedatorios globos nostra uexabant nunc Armeniam, aliquotiens Mesopotamiam confidentius incursantes Romanis ductoribus ad colligendas oboedientium exuuias occupatis* (15.13.4)

De persiska härförarnas skövlande och fräcka anfall beror inte bara på deras egna krigiska habegär utan även på att romarna var upptagna med tillfredsställa sin egen girighet genom att undertrycka sina undersåtar.

De syntaktiska funktionerna och semantiska betydelseerna hos Ammianus' ablativus absolutus följer resultaten hos Steele (1902), Enghofer (1961) och Müller-Lancé (1994) väl. Ablativus absolutus är oftast adverbial med undantag av ett par fall när konstruktionen motsvarar en självständig sats i indirekt tal. Tidsbetydelsen förekommer oftast, följt av orsaksbetydelsen. De olika betydelseerna är emellertid ofta så tätt förbundna att de inte låter sig skiljas från varandra. Denna mångtydighet hos ablativus absolutus kan vara en fördel jämfört med adverbialsbisatser om man vill låta flera betydelser komma till uttryck samtidigt. Det hos Tacitus så omtalade bruket av ablativus absolutus som eftersats har jag inte kunnat urskilja tydligt hos Ammianus. Förklaringen torde vara att eftersatsen inte klart kan avgränsas genemot ablativus absolutus vanliga funktion.

2.5 Ablativus absolutus' ordföljd

2.5.1 Ordföljden inom ablativus absolutus

Vad gäller ordföljden mellan subjekts- och predikatsablativerna så är fördelningen jämnast möjlig. I 74 (50%) ablativus absolutus står subjektsablativen före predikatsablativen, och 74 exempel har omvänd ordföljd. I ablativus absolutus med flera subjekts- eller predikatsablativer räknar jag det led som står först. Enligt tabell 11 uppträder subjektsablativen oftast före predikatsablativen i klassiskt latin, oftast efter hos Tacitus och i senlatin. Ammianus intar alltså en tydlig mellanställning. Eftersom båda varianterna förekommer lika ofta i *Res gestae*, bok 15, är det svårt att avgöra vilken följd mellan subjekts- och predikatsablativerna som framhäver ett av dessa led. I flera fall med subjektsablativen före tycks inget led vara särskilt betonat, som i (204), medan omvänd följd ibland tycks framhäva predikatsablativen, som i (205):

(204) *Igitur Siluano apud Agrippinam, ut relatum est, interfecto ... princeps insolentia coalitus et tumore hoc quoque felicitatis suae prosperis cursibus assignabat* (15.5.35)

(205) *Nondum apud Noricum exuto penitus Gallo Apodemius ... Mediolanum aduenit* (15.1.2)

Sådana bedömningar är emellertid i många fall högst osäkra. Såvitt jag kan urskilja är inte det led automatiskt betonat som står före det andra, vilket även motsvarar Müller-Lancés (1994: 145-146, 186-188) uppfattning.

Subjekts- och predikatsablativerna inleder och avslutar ablativus absolutus i 72 (48,6%) fall:

(206) *moribus ad mollitiem lapsis* (15.11.5)

(207) *urgente malorum impendentium mole* (15.8.2)

(208) *ut Marino isdem consciis mori permissio* (15.3.11)

Av dessa 72 ablativus absolutus har 39 belägg subjektsablativen före (206), 33 belägg omvänd följd (207). Hit räknar jag även de ablativus absolutus som inleds av konjunktion (208). I 76 (51,4%) ablativus absolutus står således något annat led utanför subjekts- och predikatsablativernas ram. En tabell sammanfattar:

Tabell 26: Följden mellan subjekts- och predikatsablativerna samt deras ram i *Res gestae*, bok 15

ordföljd	antal	SA+PA	PA+SA
	148	74 (50%)	74 (50%)
med ram:	72 (48,6%)	39 (26,4%)	33 (22,3%)
utan ram:	76 (51,4%)	35 (23,6%)	41 (27,7%)

Ammianus varierar således ordföljden i ovan nämnda avseenden mycket väl.

I 36 (24,3%) ablativus absolutus bryts ramen av ett attribut till subjektsablativen (209), och i 36 (24,3%) fall står en annan satsdel utanför (210). Endast i 4 (2,7%) exempel befinner sig såväl ett attribut till subjektsablativen som en annan satsdel utanför ramen (211):

(209) *asperiore Allobrogum gente deuicta* (15.12.5)

(210) *adimente matutina nebula lucem* (15.4.9)

(211) *memorato itaque duce Gallias ex re publica discursante barbarosque propellente iam sibi diffidentes et trepidentes*(15.5.4)

I (209) - (211) ser vi även exempel på de utbrutna uttryckens placering framför (209), efter (210) och omkring (211) subjekts- och predikatsablativerna. Denna placering fördelar sig som följer:

Tabell 27: De utbrutna uttryckens placering i ablativus absolutus i *Res gestae*, bok 15

	<u>SA+PA</u>			<u>PA+SA</u>		
	<u>framför</u>	<u>efter</u>	<u>omkring</u>	<u>framför</u>	<u>efter</u>	<u>omkring</u>
antal:	22	8	5	15	26	-
attribut:	12	2	-	2	20	-
annat led:	9	6	2	13	6	-
båda:	1	-	3	-	-	-

Då subjektsablativen föregår predikatsablativen, står i 12 ablativus absolutus ett attribut före subjektsablativen (209), vilket torde vara en vanlig placering, och i bara 2 fall kommer attributet efter predikatsablativen (212):

(212) *arte despecta furtorum* (15.13.3)

9 ablativus absolutus har en annan satsdel än attributet före subjektsablativen (213), och i 6 belägg står satsdelen efter (214):

(213) *peniculo serie litterarum abstersa* (15.5.4)

(214) *niuibusque solutis flatu calidiore uentorum* (15.10.4)

5 ablativus absolutus har andra satsdelar än attributet omkring subjekts- och predikatsablativernas ram:

(215) *hac mole casus inopini Constantio icto quasi fulmine fati* (15.5.18)

Med subjektsablativen före predikatsablativen är det alltså vanligare att det utbrutna uttrycket står före ramen.

Då predikatsablativen föregår subjektsablativen, följer i 20 ablativus absolutus attributet till subjektsablativen (216), och i bara 2 exempel kommer attributet före predikatsablativen (217):

(216) *uelut scrutatis ueteribus libris, quorum lectio per corporum signa pandit animarum interna* (15.8.16)

(217) *solaque incolumi relicta subscriptione* (15.5.4)

I 13 ablativus absolutus kommer en annan satsdel än attributet före predikatsablativen (218) och i 6 fall efter subjektsablativen (219):

(218) *ad consulatum potestatesque sublimes elatis indignis* (15.5.28)

(219) *obtunsis ebrietate continua sensibus, quam furoris uoluntariam speciem esse Cantoniana sententia definiuit* (15.12.4)

Med subjektsablativen efter predikatsablativen står således attributet till subjektsablativen oftare efter densamma. Andra satsdelar kommer emellertid oftare före predikatsablativen.

Jag har inte hittat några ablativus absolutus som innehåller det överordnade uttryckets subjekt, som i (80) - (81) ovan. Däremot uppträder det överordnade uttryckets predikat i 3 ablativus absolutus:

(220) *qui cum obiecta dilueret ostenderetque neutrum sine iussu fecisse, nefando assentatorum coetu perisset urgente* (15.2.8)

(221) *protectores uero pronuntiati uertere solum exsilio...ueniam Arbitione meruere precante* (15.3.11)

I en ablativus absolutus finns ett presens particip till ett akkusativobjekt i det överordnade uttrycket:

(222) *nec enim quemquam adhibita uxore rixantem multo se fortiore et glauca peregrinorum ferre poterit globus* (15.12.1)

Sammanfattningsvis kan vi fastställa att ordföljden inom ablativus absolutus är mycket varierad. Subjektsablativen föregår predikatsablativen lika ofta som tvärtom. Även subjekts- och predikatsablativernas ram behålls ungefär lika ofta som den bryts. Fördelningen och placeringen av de satsdelar som står utanför ramen varierar också de. Någon stereotyp ordföljd inom ablativus absolutus använder Ammianus alltså inte.

2.5.2 Ablativus absolutus' placering i meningen och det överordnade uttrycket

26 (17,6%) ablativus absolutus inleder en mening. Här står nästan uteslutande ablativus absolutus med information som återknyter till den tidigare texten. Ammianus använder olika uttryck för att tydliggöra denna syftning, t.ex.:

(223) ***hocque exitu proelio terminato*** (15.4.13)

(224) ***Habita igitur deliberatione multiplici*** (15.5.21)

(225) ***Igitur Siluano apud Agrippinam, ut relatum est, interfecto*** (15.5.35)

Bland dessa är pronomen (223) vanligast med 13 exempel. Endast en ablativus absolutus står först i en mening utan direkt syfta bakåt:

(226) ***diebusque paucis secutis cum itidem plebs...ad Septemzodium conuenisset*** (15.7.3)

Ablativus absolutus först i en mening uttrycker alltså mestadels känd information.

Att ablativus absolutus med perfekt particip som predikatsablativ oftast skulle stå först i en period, vilket Kühner/Stegmann (1955:785) menar, är en sanning med modifikation. I och för sig har 19 ablativus absolutus först i en mening denna verbform, men eftersom perfekt particip är den mest använda predikatsablative, så är det inte konstigt att den även förekommer talrikast i början av en period.

Sist i en mening står 11 (7,4%) ablativus absolutus. Dessa återknyter inte i lika hög grad till den tidigare texten:

(227) ***cuius oculos cum uenustate terribiles uultumque excitatiu gratum diu multumque contuentes, qui futurus sit, colligebant uelut scrutatis ueteribus libris, quorum lectio per corporum signa pandit animarum interna.*** (15.8.16)

Även med denna placering innehåller några ablativus absolutus tillbakasyftande uttryck:

(228) ***tum Asclepiodotus et Lutto et Maudio comites interempti sunt aliique plures haec et similia perplexe temporis obstinatione scrutante.*** (15.6.4)

Tacitus' så frekventa bruk av ablativus absolutus sist i meningar följer Ammianus således inte.

De allra flesta ablativus absolutus, 111 (75%) exempel, återfinns alltså inuti en mening. De kan vidare delas in efter var de står i det överordnade uttrycket. Detta är visserligen inte alltid lätt att avgöra eftersom det i flera fall är en tolkningsfråga, till vilken del en ablativus absolutus ansluter sig. Min uppskattning är emellertid att 24 (16,2%) exempel förekommer i början av det överordnade

uttrycket, 86 (58,1%) inuti och endast 1 (0,7%) i slutet, vilket på det hela taget motsvarar fördelningen av ablativus absolutus' placering i meningen som helhet.

Ablativus absolutus i början av det överordnade uttrycket betecknar oftast omständigheter som redan åtminstone delvis nämnts (229), men även sådana med helt ny information står först (230):

(229) *ipse dictando scribendoque propria manu orbis totius se dominum appellaret; **quod dicentibus aliis indignanter admodum ferre deberet is*** (15.1.3)

(230) *Dumque haec aguntur in Galliis, **ad occasum inclinato iam die** perfertur Mediolanum insperabilis nuntius* (15.5.17)

Ablativus absolutus inuti den överordnade konstruktionen innehåller även de i många fall en syftning tillbaka i texten:

(231) *Gallarum tractus et situm ostendere puto nunc tempstuum...rex Cottius **perdomitis Galliis in angustiis latens*** (15.9.1; 15.10.2)

En sådan syftning saknas emellertid i flera exempel:

(232) *Hannibalem sequi nequiens triduo ante transito Rhodano ad partes Italiae contendentem **naugatione ueloci intercurso spatio maris haud longo** degressurum montibus apud Genuam obseruabat* (15.10.10)

Ablativus absolutus som avslutar det överordnade uttrycket ger också ny information:

(233) *Constantium uero exagitabant assidui nuntii deploratas iam Gallias indicantes **nullo renitente ad internecionem barbaris uastantibus uniuersa*** (15.8.1)

En tabell sammanfattar:

Tabell 28: Ablativus absolutus' placering i meningen och det överordnade uttrycket i Res gestae, bok 15

<u>i meningen:</u>				<u>i det överordnade uttrycket inuti meningen:</u>		
antal	i början	inuti	i slutet	i början	inuti	i slutet
148	26 (17,6%)	111 (75%)	11 (7,4%)	24 (16,2%)	86 (58,1%)	1 (0,7%)

Vi ser alltså att Ammianus oftast placerar sina ablativus absolutus inuti såväl meningen (75%) som det överordnade uttrycket (58,1%). Ungefär en lika stor andel uppträder i början av meningen (17,6%) som i början av det överordnade uttrycket (16,2%). I slutet av meningen och det överordnade uttrycket

finner vi endast 7,4% av ablativus absolutus respektive 0,7%. Jämfört med tabell 13 ovan har Ammianus en större andel ablativus absolutus inuti det överordnade uttrycket samt en mindre andel i början och i slutet. Vad gäller placeringen i början av meningen så har Ammianus en lika stor andel som i Müller-Lancés material (se ovan sidan 26). Placeringen av ablativus absolutus hänger i många fall samman med huruvida den innehåller ny eller känd information. Ablativus absolutus i början ger oftast känd information, de i slutet nog mestadels ny. Ablativus absolutus inuti visar ingen tydlig preferens. Dessa bedömningar antyder emellertid endast tendenser eftersom det i många fall är högst problematiskt att avgöra informationsvärdet.

Sammanfattning

Jag har undersökt 148 ablativus absolutus i Ammianus Marcellinus' *Res gestae*, bok 15, i följande avseenden:

1. Vilka ordklasser och former utgör predikatsablativen respektive subjektsablativen?
2. Vilka satsdelar, fraser och satser består ablativus absolutus av?
3. Vilka syntaktiska funktioner och semantiska betydelser har ablativus absolutus?
4. Vilken ordföljd har ablativus absolutus' satsdelar, och var placeras ablativus absolutus i meningen och den överordnade konstruktionen?

Efter en kort framställning av ablativus absolutus redovisar jag delar av resultaten i Steele (1902, 1904), Enghofer (1961) och Müller-Lancé (1994). Min egen analys av Ammianus' ablativus absolutus utfaller som följer.

Ammianus har i snitt 4,9 ablativus absolutus per sida. Det är mer än genomsnittet hos Tacitus och i det klassiska latinet och senlatinets.

Som predikatsablativ använder Ammianus oftast perfekt particip (63,4%) och presens particip (25%) av aktiva verb. Deponens (7,1%) utgör en liten andel. Substantiv och adjektiv bidrar bara med ett par exempel. De allra flesta lexemen som predikatsablativ (89,9%) förekommer bara en gång. Ammianus upprepar sig alltså ogärna. Dessutom använder han sällan lexem som förekommer med flera belägg i Müller-Lancés material. Ammianus följer i stort sett reglerna för participens tempus. Ett par perfekt particip av deponens har passiv betydelse och ett par konstrueras med akkusativobjekt.

Subjektsablativen är i de flesta fall substantiv (86,9%). Ammianus varierar även subjektsablativens lexem väl. Endast några få upprepas. Ablativus absolutus med utelämnad subjektsablativ används inte, ej heller ablativus absolutus i neutrum. Det logiska subjektet till ett perfekt particip har flera syntaktiska funktioner. I nästan hälften av exemplen sammanfaller det med den överordnade konstruktionens subjekt.

24,3% av ablativus absolutus består endast av subjekts- och predikatsablativerna, de övriga har ytterligare satsdelar. Några få ablativus absolutus har extra subjekts- eller predikatsablativer. Ablativus absolutus som inleds av en underordnad konjunktion förekommer sällan. Av de satsdelar jag undersökt uppträder attribut till subjektsablativen (45,5%) oftast följt av adverbial (42,7%) och objekt (11,8%). De vanligaste frastyperna som dessa satsdelar är nominalfras (36%), adjektivfras (20,2%) och prepositionsfras (14,6%). Relativ- och konjunktionssater utgör tillsammans 11,2%. Andelen ablativus absolutus som fogas till varandra, oftast genom samordning, uppgår till 18,9%.

De allra flesta ablativus absolutus är adverbial till sin syntaktiska funktion, endast ett par exempel motsvarar självständiga satser i indirekt tal. Betydelser av tid dominerar framför orsaks- och modalbetydelser, medan konditionala och koncessiva är sällsynta. Ablativus absolutus som eftersats förekommer inte ofta.

50% av ablativus absolutus har subjektsablativen före predikatsablativen och 50% omvänd följd. I knappt hälften av exemplen bildar subjektsablativens huvudord och predikatsablativen en ram kring ablativus absolutus övriga satsdelar. I drygt hälften av fallen står ett annat led utanför ramen. Med subjektsablativen före predikatsablativen är det vanligare att det utbrutna leDET står före ramen. När predikatsablativen kommer före subjektsablativen, uppträder ett utbrutet subjektsattribut oftare efter ramen, övriga uttryck före. Den överordnade konstruktionens subjekt förekommer inte inuti ablativus absolutus, men i ett par exempel det överordnade predikatet.

17,6% av ablativus absolutus inleder en mening, 7,4% står i slutet och hela 75% inuti. Av de senare uppträder de flesta även inuti det överordnade uttrycket. De ablativus absolutus som inleder en konstruktion innehåller oftast känd information, de som avslutar mestadels ny. En ablativus absolutus inuti ett uttryck tillhandahåller båda typerna.

Sammanfattningsvis kan vi således beskriva Ammianus' ablativus absolutus som mycket varierade i alla de avseenden som de undersökts. På flera punkter följer han bruket hos författarna i jämförelsematerialet, på andra går han sin egen väg.

Litteraturförteckning

Primärlitteratur

Seyfarth, W., *Ammiani Marcellini Rerum Gestarum Libri Qui Supersunt*, Leipzig 1978

Sekundärlitteratur

Albrecht, M. von, *Geschichte der römischen Literatur*, 2. Aufl., München 1994

Enghofer, R., *Der Ablativus Absolutus bei Tacitus*, Würzburg 1961

Fletcher, G. B. A., "Stylistic Borrowings and Parallels in Ammianus Marcellinus", *Revue de philologie* 11, 1937, 377-395

Hagendahl, H.; *Studia Ammianea*, Uppsala 1921

Hassenstein, G., *De syntaxi Ammiani Marcellini*, Königsberg 1877

Hofmann, J. B., Szantyr, A., *Lateinische Syntax und Stilistik*, München 1965

Jonge, P. de, *Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus XV, 1-5*, Groningen 1948

Philological and Historical Commentary on Ammianus Marcellinus XV, 6-13, Groningen 1953

Kenney, E. J., *The Cambridge History of Classical Literature: II Latin Literature*, Cambridge 1982

Kurz, G., *Studium Latinum. Latein für Universitätskurse. Teil 2 Übersetzungshilfen und Grammatik*. Bamberg 1993

Kühner, R., Stegmann, C., *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, 3. Aufl., Hannover 1955

Liesenberg, Fr., *Die Sprache des Ammianus Marcellinus*, Progr. Blankenburg (Harz) 1888-1890

Löfstedt, E., *Late Latin*, Oslo 1959

Martin, R. H., Woodmann, A. J., *Tacitus, Annals, Book Four*, Cambridge 1989

Menge, H., Burkard, T., Schauer, M., *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*, 2. Aufl., Darmstadt 2005

Müller-Lancé, J., *Absolute Konstruktionen vom Altlatein bis zum Neufranzösischen*, Tübingen 1994

Neumann, K-G., *Taciteisches im Werk des Ammianus Marcellinus*, München 1987

Norden, E., *Die antike Kunstprosa*, 10. Aufl., Stuttgart und Leipzig 1995

Seyfarth, W., *Einführung i översättningen Ammianus Marcellinus Römische Geschichte*, 5., durchgesehene Auflage, Berlin 1983

Serbat, G., "L'ablatif absolu", *Revue des Etudes Latines* 57, 1979, 340-354

Sjöstrand, N., *Ny latinsk grammatik*, andra upplagan, Lund 1960

Steele, R. B., "The Ablative Absolute in Livy", *The American Journal of Philology* 23, 1902, 295-312, 413-427

"The Ablative Absolute in the Epistles of Cicero, Seneca, Pliny and Fronto", *The American Journal of Philology* 25, 1904, 315-327

Wölfflin, E. von, "Der Gebrauch des Ablativus Absolutus", *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik*, 13. Band, Leipzig 1904, 271-278